

Perspectief

Digitaal Oecumenisch Theologisch Tijdschrift
DOTT, Nummer 17, september 2012

Inhoudsopgave

- 2 *Redactioneel*
- 3 *Een passie, Johan Meijer*
- 6 *Passie voor het Oosters christendom, Leo van Leijssen*
- 13 *Missie en catechese, Jekaterina Aleksejeva*
- 17 *Intrede van de Moeder Gods in de tempel, Leo van Leijssen*
- 22 *In de schoenen van de apostelen, dr. Karel Blei*
- 32 *Personalía*
- 33 *Colofon*

Redactioneel

Op 25 mei 2012 vierden we met een symposium 'Passie voor de Oosterse Kerken' in een zonoevergoten Hernen het 25-jarig jubileum van onze medewerker Leo van Leijssen. De interesse voor het Oosters Christendom in onze streken heeft een lange geschiedenis. Met name door de encyclieken van paus Leo XIII *Grande munus* (1880) en *Orientalium dignitas* (1894) werd de studie van de orthodoxe theologie en spiritualiteit in de Rooms-katholieke Kerk aangemoedigd. De studie van het Oosters christendom gaf de aanzet tot de oprichting in 1927 van het *Apostolaat der Hereeniging*, één van de voorlopers van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. In dit nummer publiceren we twee van de drie lezingen van het symposium. De derde bijdrage van prof. dr. Herman Teule hopen we in een volgend nummer te publiceren.

De openingsbijdrage is van dr. Johan Meijer. Hij is een groot kenner van de spiritualiteit en de liturgie van het christelijk oosten. In zijn korte inleiding benadrukt hij het belang van vriendschap voor het overwinnen van de scheiding tussen de kerken. In een persoonlijk verhaal vertelt Leo van Leijssen vervolgens hoe hij als kleine jongen met het Oosters christendom in aanraking is gekomen in zijn geboorteplaats Dongen en hoe die eerste ontmoeting uitgroeide tot een passie die hem een leven lang heeft beziggehouden. In dit nummer publiceren we nog een tweede bijdrage van zijn hand. Het is een meditatieve tekst die eerder op Radio Maria werd uitgesproken over het feest op de Byzantijnse kalender van de intrede van de Moeder Gods in de tempel.

Op de Zondag voor de Oosterse Kerken (6 mei 2012) werd in katholieke parochies gecollecteerd voor de Broederschap van de Transfiguratie in Moskou. Over het ontstaan en de doelstelling van deze beweging voor geestelijke vernieuwing in de Russisch Orthodoxe Kerk, publiceren we de inleiding van Jekaterina Aleksejeva, die zij hield op een bijeenkomst van de Conferentie van Europese Kerken over nieuwe missionaire bewegingen in München. Zij laat zien hoe een hooggestemd ideaal in het concrete leven gestalte krijgt.

De laatste bijdrage aan dit nummer is de lezing 'In de schoenen van de apostelen' van dr. Karel Blei, oud-secretaris-generaal van de Hervormde Kerk in Nederland. Dr. Blei hield deze lezing op een symposium dd. 5 maart 2012 van de Raad van Kerken over de *Apostoliciteit van de Kerk* naar aanleiding van het gelijknamige document uit de dialoog tussen de Lutherse Wereldfederatie en de Rooms-katholieke Kerk. Ondanks de toenadering en gemeenschappelijk verstaan is de Rooms-katholieke Kerk nog niet toe aan een erkenning van het ambt in de Luthers-evangelische Kerk. Bij beide posities heeft Blei kritische vragen.

Eric Roovers
Geert van Dartel

Een passie

door Johan Meijer CSsR

'Passie voor de Byzantijnse tradities'. Zo stond het op het programma: 'een voorlopige werktitel'. Vijfentwintig jaar dienstjubiläum van Leo was de reden. En het is duidelijk: dat zijn vijfentwintig jaar 'een passie'. Leo vroeg mij ook iets te zeggen. Bij mij was er ook wel iets van een passie, dacht hij. Het is in ieder geval duidelijk dat Leo gepassioneerd is voor het oosters christendom. Daar horen we straks Leo zelf over. Maar nu mijn verhaal. Ik heb mijn verhaal de titel gegeven: een passie. Ja, dat is het in ieder geval, en de Byzantijnse tradities zijn daarvan een concrete vorm geworden. In mijn brevier – dat wil zeggen: het Latijnse brevier dat we kregen bij onze subdiakenwijding –, in dat boek ligt een prentje waarop ik op de dag van mijn priesterwijding iets had geschreven, namelijk: *passionné pour l'unité de l'Eglise*. Dat was een citaat uit de Regel van Taizé. Dat boeide mij toen en is me blijven boeien, tot vandaag toe. Een passie.

Het Concilie

Die passie was niet zo bijzonder in die tijd. Het was 1962. In oktober van dat jaar werd het Tweede Vaticaans Concilie geopend. We waren in die tijd allemaal aangestoken door de geest van optimisme die paus Johannes XXIII had losgemaakt. Zo maar was het bij hem opgekomen – zoals hij zelf getuigde – als een windvlaag, een waaien van de Geest dus. De kerk had een kerkvergadering nodig. Samen met de andere bisschoppen moesten de leiders van de kerk praten over de kerk, om de vensters open te zetten en frisse lucht binnen te laten. Het was dus niet zo bijzonder dat wij, de studenten van Wittem en van de andere seminaries, enthousiast waren over wat er ging gebeuren. Het sleepte ons ook mee. Ik herinner me nog goed hoe we de kranten bijhielden. Ik heb 'De Volkskrant' van de dag van de opening nog steeds bewaard. We hoorden dat er ook vertegenwoordigers van de andere kerken werden uitgenodigd. Eenheid van de kerk was dus een vanzelfsprekend thema en we waren er vast van overtuigd dat de kerk zich zou vernieuwen, zodat het aantrekkelijk zou zijn voor de andere kerken om ermee samen te gaan. Zo dachten we in die tijd.

Enheid met de andere Kerken, Oost en West

Vanzelf kwamen dan de oosterse kerken in zicht. Trouwens, in die tijd was dat voor mij toch al een dierbaar thema – en dat heeft voor mij persoonlijk ook zijn consequenties gehad, maar daarover wil ik het nu verder niet hebben. Ook de westerse kerken, de anglicanen, – ik werd lid van de *St. Alban and St. Sergius Society* – en de kerken uit de Reformatie kregen meer aandacht. We begonnen ons echt met hen bezig te houden. We werden nieuwsgierig: Wat bezielt die gemeenschappen? Wat zijn hun bijzondere karakteristieke trekken en hun theologische aandachtspunten en opvattingen? Wat is hun spiritualiteit?

Allereerst dus nieuwsgierigheid

Er ontstond dialoog, eerst nog in heel bescheiden vorm. We begonnen over elkaar te lezen en van elkaar kennis te nemen. Er ontstonden gespreksgroepen. Er werden mensen uitgenodigd om iets te vertellen over die andere christenen. Ik herinner me nog de lezing in Wittem van de bevlogen kapelaan Frans Thijssen uit Utrecht, met wie ik later goed bevriend werd. Op de achtergrond was hij een van de initiatiefnemers voor het latere Secretariaat voor de Eenheid van de Christenen. We gingen het boeiende zien van de manieren van doen en zeggen van die andere christenen. De volgende stap was: we zochten elkaar op en gingen

elkaar ontmoeten. En dat gebeurde soms op een heel naïeve manier. Ik herinner me dat ik in Den Haag een orthodoxe priester zag lopen. Ik ging naar hem toe en het bleek een Russische priester te zijn. In die tijd was dat nog iets heel uitzonderlijks. Zoveel buitenlanders waren er nog niet. Ik sprak hem aan en vroeg hem wie of wat hij was, en hij vroeg me mee te gaan naar het kloostertje in de Dr. Kuypersstraat. Ik maakte de vespers mee. Het was heel bijzonder. Ontmoeting..., we zijn ons vandaag de dag nauwelijks bewust wat de impact is van dergelijke ervaringen. Toen ik later in New York ging studeren aan *Saint Vladimir's Orthodox Seminary* nam ik een keer een Nederlandse medebroeder mee. We hadden een leuk gesprek met professor Sergej Verkhovskoy, een van de professoren. Toen we 's avonds thuis kwamen bij de confraters zei mijn collega, pater Jozef Konings: "We hebben een orthodox ontmoet", alsof het een uitheemse vogel was.

Ontmoeten en vriendschap

Het wonderlijke van die ontmoetingen was de vanzelfsprekendheid. Dan ontstaat er vriendschap. Je ging zien hoe dicht we bij elkaar stonden. Natuurlijk, er waren wel verschillen van opvatting; je weet dat men soms anders tegen tradities en gewoontes aan kijkt, maar steeds meer merkt men dat dit geen scheiding rechtvaardigt. Je wordt vrienden van elkaar. De verschillen worden van ondergeschikt belang. 'Geloof Me vrouw, er komt een tijd, dat je noch op die berg daar en ook niet in Jeruzalem de Vader zult aanbidden... Er komt een tijd, ja, die is er al, dat de ware aanbidders de Vader zullen aanbidden in geest en waarheid.' (Johannes 4, 21 en 23)¹

Goede voorbeelden

Maar misschien is het kostbaarste wel als je mensen mag ontmoeten die je daarbij helpen, mensen die zelf die openheid en dat respect tonen waardoor ze jouw passie ondersteunen. Die voor jou een voorbeeld zijn van openheid en vriendschap. En zulke mensen hebben we allemaal toch ontmoet, of over hen gehoord, les van hen gehad. En dat dragen we dankbaar met ons mee voor de rest van ons leven. Zo'n boeiende figuur was kardinaal Bea en ook kardinaal Willebrands. Ik prijs me gelukkig dat ik beiden persoonlijk heb mogen kennen. Kardinaal Bea heb ik enkele keren ontmoet toen ik student was in Rome en kardinaal Willebrands was een tijd mijn chef toen ik werkte op het Secretariaat voor de Eenheid. Vartholomaïos Archondonis – nu oecumenisch patriarch – was medestudent aan het Orientale. Nog steeds heb ik met hem contact. Maar we hebben allemaal – of ieder geval velen van ons – ook zulke mensen ontmoet als bisschop Jan Bluijssen, pater Arsenios van de Kopten, zr. Antoinette van Pinksteren. Anderen denken misschien aan Edward Schillebeeckx, aan Henk Manders, Patrick van der Aalst – ik noem zo maar een paar namen. Mensen die je hebben geïnspireerd, dichtbij en veraf. We mochten Visser 't Hoofd een keer ontmoeten. Ook zo'n kei! Of ik denk aan de vele gasten die we in ons centrum van 'Akte en Ontmoeting Oosterse Kerken' aan de Dr. Nuijensstraat in Tilburg hebben mogen begroeten. Die ontmoetingen betekenden even zovele momenten van genade. Als je dan nog niet gepassioneerd raakt, dan moet je toch wel heel koud van hart zijn. 'Maak toch soepel wat verstijfd is, verwarm toch wat verkild is, maak toch recht wat krom is', *flecte quod est rigidum, fove quod est frigidum, rege quod est devium*. De sequentia uit de Mis van Pinksteren is me altijd heel dierbaar geweest. Een gebed zonder einde.

Passie betekent ook verdriet

Dan kom je bij het pijnlijkste van elke passie: het verdriet, want passie betekent ook pijn en verdriet. Verdriet dat niet iedereen het zo ziet als jij, maar vooral pijn dat er bij alle vriendschap en verbondenheid toch een breuk is, dat die vriendschap schijnbaar niet mag.

---

¹ Tijdens de korte Byzantijnse gebedsdienst aan het begin van het symposium op 25 mei 2012 was de evangelielezing uit Johannes 4, Jezus' ontmoeting met de Samaritaanse Vrouw (red. Perspectief).

We weten van paus Johannes XXIII, en ook van paus Paulus VI, dat ze voortdurend spraken over die ene beker die ze wilden delen met hun gescheiden broeders. Ze gaven bij hun ontmoetingen kelken cadeau. Aan die vriendschap van Paulus VI en patriarch Athenagoras danken we de icoon die op het gebedsboekje van vandaag staat afgebeeld.² Oprecht verdriet dat hun vriendschap geen uiterste consequentie kon hebben, het delen aan de ene Tafel van de Heer. Dat verdriet voel ik ook. We waren enkele weken geleden met onze Johannes van Damascusgemeenschap op bezoek bij de Grieks-orthodoxe Nectariosgemeenschap in Eindhoven. Het was een geweldige ervaring, waar we van beide kanten onze band en eenheid voelden. Toch konden we daar niet volledig deelnemen en we voelden allemaal de pijn ervan. Waarom kon dat niet? Ik vraag me af of dat terecht is. Mogen wij bij die grenzen van de verschillende opvattingen blijven staan? Moet je echt wachten tot jouw opvattingen en die van de ander elkaar dekken? Is dat gepassioneerd zijn voor de eenheid onder christenen? Klaarblijkelijk hield Jezus zich niet aan de regeltjes. Gelukkig maar, want nu hebben we dit prachtige evangelie van die Samaritaanse bij de bron kunnen lezen. Dat voorbeeld houdt onze passie levend, en dat is toch niet niks.

---

² Icoon van 'Ontmoeting van Petrus en Andreas', geschonken door Orthodox patriarch Athenagoras van Constantino-pel aan paus Paulus VI, Jeruzalem, 1964, thans op de Raad voor de Eenheid (Vaticaan)

Passie voor het oosters christendom

enkele persoonlijke woorden

door Leo van Leijssen

“Een beetje vent heeft ’n passie”, zo begon een artikel dat ik laatst opensloeg in een oude *Panorama* uit de ietwat beduimelde leesmap bij de afhaalbalie van mijn buurt-Chinees. Bij het artikel, ‘Man en trots’ geheten, stond een foto van een man van middelbare leeftijd, baardloos, zittend op zijn hurken, met vóór hem een groot, op afstand bestuurbaar schaalmodel van een gevechtstank. Eén van de 42 die hij had! “Een beetje vent heeft ’n passie” – ik moest ondertussen denken aan de naderende lezing van vandaag ‘Passie voor het oosters christendom’ – “[...] een hobby waar hij warm voor loopt”, zo las ik verder. Was mijn passie voor oosters christendom óók een hobby? En trouwens, hoe leg je in hemelsnaam een passie uit of hoe je het verder ook noemt: hartstocht, pathos? Wat bezielt mij in dat oosters christendom? En waarom denk ik dat het belangrijk is?

Ik probeer dat belang hier niet te gaan verdedigen. Ik hoop dat mijn persoonlijke woorden iets zullen overbrengen van waarom ik denk dat het om iets belangrijks gaat. Passie... Liever dan een hobby zou ik het ‘een grote liefde’ willen noemen. Oosters christendom is een grote liefde van me. De term ‘oosters christendom’ is vanmiddag al vaak gevallen, maar ik ben zo vrij voor de nieuwkomers van vanmiddag dit nog een keer kort te omschrijven. Oosters christendom is alle christendom dat zijn wortels heeft ten oosten van West-Europa, dus: het oorspronkelijk christendom van Oost-Europa, het Midden-Oosten, Oost-Afrika en – nog meer oostwaarts – van India. Dat is oosters christendom. Hoe kun je daar nu een passie voor oplopen?

Oosters christendom: een wereld te ontdekken

‘Een beetje vent’ was ik al vroeg, met mijn passie voor het oosters christendom. Zeven jaar oud! Toen ik in de tweede klas van de lagere school zat, logeerde ik in het weekend bij familie in een verderop gelegen dorp. Juist op die zondag kwam mijn dorp op TV. Dát moest ik zien: Dongen op TV! Het was een katholieke liturgieviering volgens de Byzantijnse ritus. Wat ik mij herinner: een priester met lange baard en in een opvallend kazuifel. Hij sneed écht brood voor de communie. Wat bijzonder! Ik kende als katholiek jongetje alleen maar flinterdunne, lelieblanke ouweltjes. Ik herinner mij ook nog de indrukwekkende solozang van de dirigent. Het raakte mij diep: zó anders en – zo begreep ik – tóch katholiek! Ik móést erover praten, ook met de broeder van mijn klas. Ik was wel wat teleurgesteld toen die zei dat die gebaarde exotisch uitziende priesters gewoon Nederlandse paters waren. Maar het zaad van de passie was voorgoed gezaaid. Dat is nu een grote 49 jaar geleden, dus ik zou in zekere zin vandaag ook alvast het gouden jubileum van mijn passie voor oosters christendom kunnen vieren. Later op het kleinseminarie zat ik mij in de bibliotheek te vergapen aan foto’s in de *Katholieke Illustratie* van een plechtige orthodoxe liturgie in Rusland. Fascinerend! Kleurrijk! Veel goud dat er blonk. Letterlijk schitterend. Die gouden gloed en glans zijn nooit meer weggegaan in hoe ik naar oosterse kerken kijk. Het is het goud van de iconen. Natuurlijk, ik moest ontdekken dat er goud is en klatergoud, ook in het oosters christendom.

In mijn middelbare schooltijd groeide de interesse hevig. Deze werd na mijn eindexamen bekroond met een Interrail-reis naar Griekenland. Met mijn goede vriend Han Akkermans trok ik naar Athos. Dat is de Heilige Berg van de Orthodoxe Kerk, waar monniken wonen en alleen maar mannen mogen komen. Een burcht van Orthodoxie. Wat een ervaring, geweldig! Ja, soms werd de gouden glans daar wel even wat doffer. Oosters christendom stond voor mij nog gelijk met prachtige Russische kerkzang! De eerste morgen op Athos ging ik naar de

zondagochtendienst in het klooster Iviron. Daar liep in het halfduister een monnik te paraderen van een lessenaar rechts in de kerk naar een lessenaar links, én terug. Steeds fluisterde hij de links of rechts staande monniken in wat zij hardop moesten prevelen. Urenlang monotoon gereciteer in een Grieks dat ik niet verstond. En ik maar wachten tot ze zouden gaan zingen! Ook drong vanaf mijn Athosreis tot mij door dat de Orthodoxe kritiek op de Rooms-katholieke Kerk geen folkloristische vete tussen twee buurdorpen is waar je zo eens om kunt lachen, maar zeer, zeer diep geworteld. Oosters christendom bleek niet alleen anders-maar-toch-ook-katholiek, zoals ik had ervaren aan de Byzantijnse liturgie in Dongen, maar toen veeleer: zéér anders en vooral niet-katholiek. Voer dus voor oecumene, het streven naar eenheid onder de christenen.

Tijdens mijn theologiestudie in Tilburg en later in Nijmegen besteedde ik veel extra aandacht aan oosters christendom. In 1978 organiseerde de Theologische Faculteit van Nijmegen een Bijbelse studiereis naar het Midden-Oosten. Ik raakte verliefd op Syrië en op de Arabische wereld, en op zijn oosters christendom. Geert van Dartel, mijn huidige collega en directeur, nam ook aan die reis deel. Ik werkte een haast dubbel programma af: het reguliere over de Bijbel – daar ging die reis tenslotte over – én een programma over oosters christendom, dat ik overal waar ik de kans kreeg opzocht. Ik herinner mij uit die tijd ook de colleges van professor Van der Aalst. Daar maakte ik kennis met de kerkelijke dichter Efrem de Syriër uit de 4e eeuw. Het Syrische christendom zou mij nooit meer loslaten. Ik herinner mij enkele dichtregels van Efrem die mij diep raakten. Ze gaan over Maria, over de doop en over de eucharistie. Efrem spreekt Christus aan en zegt:

*Zie! Vuur en Geest in de schoot van die U baarde!
Zie! Vuur en Geest in de rivier waarin Gij werd gedoopt!
Vuur en Geest in onze Doop!
In het Brood en de Beker: vuur en heilige Geest!*³

Dat vuur is nooit meer gedoofd. Soms smeult het alleen maar onder de as, om dan weer op te laaien.

Tijdens mijn studie had ik intussen ook Johan Meijer leren kennen. Hoewel ik nooit één college van Johan op de universiteit heb gevolgd - hij kwam pas naar Tilburg toen ik al in Nijmegen studeerde - is hij toch één van mijn belangrijkste leermeesters in oosters christendom geworden. Ik ben dan ook heel blij dat hij de uitnodiging heeft geaccepteerd om vandaag te spreken, temeer omdat hij de eerste elf jaar van mijn betrekking ook mijn collega en directeur is geweest. Hem ben ik voor veel dingen dankbaar.

Mettertijd werd ik actiever en actiever in de Johannes van Damascusgemeenschap in Tilburg – tegenwoordig in Den Bosch –, een katholieke geloofsgemeenschap van de Byzantijnse ritus die Nederlandstalig en oecumenisch is, en die onder andere door Johan is gesticht. Daar werd de oosterse liturgie in haar katholieke vorm mijn liturgie.

Gedurende 25 jaar werk

Terwijl ik behoorde tot Johannes van Damascusgemeenschap heeft Johan mij op een gegeven moment gevraagd om vrijwilligerswerk te doen bij wat toen nog het *Apostolaat voor de Oosterse Kerken* heette. Dat heb ik een half jaar gedaan, totdat dit per 1 juni 1987 een betaalde baan werd. Ik heb sindsdien 25 jaar mogen werken voor oosters christendom. Ik heb van mijn passie niet een hobby, maar mijn werk gemaakt. Ik heb in die 25 jaar veel oosterse christenen mogen ontmoeten, van allerlei pluimage: geestelijken, maar ook 'gewone' gelovigen. Ik ontmoette ze onder andere tijdens mijn reizen naar het christelijke Oosten. Een van de reizen die ik voor mijn werk maakte, wil ik hier in het bijzonder

---

³ Uit Efrems *Hymnen op Epifanie*

vermelden: naar Ethiopië in 2002. Ineens stond ik pardoos op een januarimorgen in een Ethiopisch-orthodoxe kerk, duizenden kilometers van huis, tussen allemaal zwarte mensen in witte gewaden. Dan moet je jezelf even in je arm knippen! Het Ethiopisch christendom is voor een Nederlander extreem anders. Een geweldige ervaring waardoor ik een zeer bijzondere vorm van oosters christendom van heel dichtbij even mocht aanraken, zien en ruiken. Zowel het bestuur van de Katholieke Vereniging voor Oecumene als mijn collega en directeur Geert van Dartel ben ik erkentelijk voor heel veel in de jaren dat ik met hen samenwerk, maar deze bijzondere reis wil ik hier uitdrukkelijk onder mijn dank scharen.

Ook ontmoette ik oosterse christenen in Nederland: Nederlandse orthodoxen, maar vooral oosterlingen van elders, uit Rusland, Oekraïne, Griekenland, Armenië, Turkije, Egypte en ga zo maar door. Ik denk met name met veel plezier terug aan de bezoeken die ik met bisschop Jan van Burgsteden, toenmalig bisschoppelijk referent voor oecumene en oosterse kerken, heb gebracht aan de verschillende orthodoxe parochies in het land. Wat een wederzijdse hartelijkheid was er tijdens die bezoeken. Dit had te maken met hoe hartelijk mgr. Van Burgsteden was, als ook met de gastvrijheid waarmee deze parochies ons ontvingen.

Het oosters christendom leerde ik kennen door ontmoetingen, maar tevens door studie. Herman Teule is eveneens een van mijn belangrijkste leermeesters in het oosters christendom, door zijn wetenschappelijke kwaliteiten als mijn docent en scriptiebegeleider, maar ook doordat hij in vriendschap zijn ontmoetingen met oosterse christenen vaak met mij deelt. Ook hem ben ik heel erkentelijk, mede voor het feit dat hij vandaag hier heeft willen spreken.

Persoonlijke gedachten over enkele wezenlijke thema's

In mijn nog altijd voortdurende kennismaking met oosters christendom zijn er enkele onderwerpen die ik wezenlijk vond en vind. We hebben het vandaag over passie, over iets dat mij raakt en dat ik belangrijk vind op een manier die wijder is dan mijn persoon of dan een handjevol geïnteresseerden. Ik kan daarbij op deze plaats alleen maar getuigen van wat mijzelf persoonlijk raakt. Ik ben gefascineerd door het anders-zijn van oosters christendom. Hetzelfde evangelie anders. Maar ik wil dat anders-zijn niet uitspelen. Ik hou er niet van om oosters christendom te vergelijken met westers christendom vanuit de vraag welke van de twee de beste zou zijn. Ik hou er persoonlijk al helemaal niet van om de zwakke feiten van de één te vergelijken met de ideale werkelijkheid van de ander, iets wat in de beschrijving van enerzijds westers en anderzijds orthodox christendom nog altijd te vaak gebeurt. Toch kan ik niet ontkennen dat oosters christendom een bijzondere aantrekkingskracht op mij uitoefent. Laat ik het zó omschrijven: oosters christendom is voor mij uniek. Maar als iets of iemand uniek is, wil dat niet zeggen dat een ander niet uniek zou zijn. Oosters christendom is voor mij 'origineel'. Maar als iets of iemand origineel is, wil dat niet zeggen dat een ander niet origineel zou kunnen zijn. Door speciaal oog te hebben voor het unieke en originele karakter van oosters christendom sluit ik andere vormen van christendom niet uit, al helemaal mijn eigen katholieke en westerse achtergrond niet. Die is mij zeer dierbaar.

Laat ik enkele voorbeelden geven van oosterse originaliteit. Wat een creativiteit waarmee men het geloof viert: zo warm, zo feestelijk, zo gezellig, zo blij! En ook: wat een oorspronkelijkheid om midden in de paasnacht uit het eerste hoofdstuk van het Johannesevangelie voor te lezen: 'In den beginne was het Woord en het Woord was bij God'. Dat verzin je niet zelf. En wat uniek als een oosterse kerk een oeroud eucharistisch gebed heeft bewaard dat géén instellingswoorden kent.

De Samaritaanse vrouw, over wie we in de gebedsdienst hoorden voorlezen⁴, die met vijf mannen getrouwd was geweest, wordt in de meeste tradities van Oost en West gezien als een boetvaardige zondares, iemand van aanvankelijk nogal twijfelachtige reputatie. Wat origineel als ik dan tijdens de voorbereiding van het materiaal voor de Zondag voor de Oosterse Kerken ineens een gedicht tegenkom van Efreem de Syriër die – om redenen die ik hier vanwege tijdgebrek niet kan uitleggen⁵ – in de Samaritaanse juist een in alle opzichten respectabele vrouw ziet:

*Gezegend ben jij, die zelfs wordt belasterd door ons volk,
ofschoon jij door jouw eigen volk niet werd beschimpt.
Wij hebben jou een vrouw van lichte zeden genoemd.*

Máár, zo dicht Efreem verder:

*Heel [jouw] stad was ervan overtuigd dat jij een respectabel iemand was.
De Bijbel bloosde van schaamte om de inwoners van [jouw stad] te moeten uitleggen
op welke manier en hoe vreselijk, onreine mannen jou hadden belasterd.⁶*

Aldus Efreem. Rake poëzie! Het is ook die poëzie, dat dichtelijk karakter van het oosters christendom, waar ik mee wegloep en dat ik met anderen wil delen.

Binnen ons werk van de Katholieke Vereniging voor Oecumene heb ik mogen vertellen over oosters christendom. In artikelen in *Pokrof*, op internet of elders, in radiomeditaties, in lezingen, cursussen, leesgroepen en leerhuizen heb ik de afgelopen 25 jaar mijn ontmoetingen, fascinatie en kennis mogen delen met anderen. En zij de hunne met mij. Ik denk aan het onderwerp van de oecumene: vertellen waar die al ver is gevorderd of juist stagneert. Ik vertel ook graag over al die verschillende kerken: wie ze zijn, hoe ze zijn. Hoe ze voldoende met elkaar delen om ze onder de ene noemer van oosters christendom te vangen, én hoe oosters christendom tegelijkertijd enorm veel vormen kent: een bont scala van zeer uiteenlopende geloofsgemeenschappen. Van die veelkleurige werkelijkheid kun je dan heel erg genieten, en dat wil ik graag overbrengen. Het veelkleurig kleed van Christus!

Zang, iconen én spiritualiteit, dat zijn de blikvangers van het oosters christendom voor westerse christenen. Daar worden mensen heel direct, zintuiglijk aangesproken door een christelijke traditie die anders is. De iconen springen er misschien nog het meeste uit. Dat zijn de gewijde beeltenissen van Christus en de heiligen. Het Apostolaat voor de Oosterse Kerken en daarna de Katholieke Vereniging voor Oecumene heeft altijd veel aandacht aan iconen besteed. Ik werk zelf graag met iconen. Ze spreken mij aan met hun kleuren en

---

⁴ Evangelie over de Samaritaanse vrouw die Jezus ontmoet bij de put, gelezen tijdens de *moleben* (korte Byzantijnse gebedsdienst) aan het begin van het symposium (Johannes 4, 5-30, 39-42)

⁵ Volgens Efreem trof de Samaritaanse vrouw onder andere hetzelfde lot als de vrouw in het deuterocanonieke Bijbelboek Tobit (6-7) wier bruidegoms steeds in de huwelijksnacht werden gedood door een demon.

⁶ Uitgebreidere tekst:

*Gezegend ben jij, die zelfs wordt belasterd door ons volk,
ofschoon jij door jouw eigen volk niet werd beschimpt.
Wij hebben jou een vrouw van lichte zeden genoemd, maar als je er een was geweest,
dan zou je slechte reputatie op Hem zijn afgestraald.
Gezegend is je waarneming, waarover je in discussie ging met jouw Heer.
Dat jij de discussie aanging, toont aan dat je hart niet verachtenswaardig was.
Als je een lichtekooi was geweest, dan zou je zonder iets te zeggen tranen hebben geplengd
aan Degene die leven schenkt aan allen.
Maar zij antwoordde en sprak als iemand met kennis van zaken,
als een debater, zij het in alle bescheidenheid. [...]
Heel [jouw] stad was ervan overtuigd dat jij een respectabel iemand was.
De Bijbel bloosde van schaamte om de inwoners van [jouw stad] te moeten uitleggen
op welke manier en hoe vreselijk, onreine mannen jou hadden belasterd.
(Efreem, 22^e Hymne op de Maagdelijkheid)*

vormen. Behalve over de kunsthistorische kant wil ik vooral iets vertellen over de belevingswereld die erachter ligt, de werkelijkheid waaruit ze zijn voortgekomen: uit geloof. En tegelijkertijd, vanuit die grote veelvormigheid van oosters christendom, vertel ik er tevens graag bij dat er óók oosterse kerken zijn die helemaal niets hebben met iconen.

Dat goud, die wijsheid, die diepe geloofservaring die je vermoedt en ook vindt in oosters christendom..., hoe kun je die vertalen naar de wereld van nu, naar onze moderne westerse samenleving? De Kerkvaders - dat zijn de grote geestelijke schrijvers van vooral de Oude Kerk - kennen het prachtige beeld van de bij. Het goudkleurig goedje dat zij produceert en dat honing heet, staat bij de Kerkvaders voor 'waarheid'. Dit beeld is mij dierbaar: hoe die naarstige bij rondvliegt en heel selectief de nectar uit bepaalde bloemen op dit of dat veld haalt. Ik zie het oosters christendom als een weids bloemenlandschap. Je bent meestal niet in staat, en hoeft als westers christen ook niet, dat hele veld naar je eigen wereld over te plaatsen en in zijn geheel in je op te nemen. Maar op zijn minst kun je er uit puren wat jou en anderen voedt. En dat zal je eigen honing een oosters flavour geven. Vanuit die houding van de bij begeleid ik de leerhuizen over inspirerende spirituele teksten uit het christelijk Oosten die de Katholieke Vereniging voor Oecumene met haar partners organiseert, onder andere hier in Kasteel Hernen. We mogen elkaar beter leren kennen, christenen van Oost en West. Onbekend maakt onbemind. En bekend maakt bemind. Er valt voor westerse christenen nog veel te ontdekken aan oosters christendom.

Besluit

Icoon van 'de ontmoeting van Petrus en Andreas', geschenken door de Orthodox patriarch Athenagoras van Constantinopel aan paus Paulus VI, Jeruzalem 1964, thans Raad voor de Eenheid (Vaticaan)

Passie voor oosters christendom... Ik denk aan de icoon van de ontmoeting tussen Petrus en Andreas, waarvan we in de kapel tijdens de korte gebedsdienst een echte icoon van de hand van Johan Meijer zagen: Petrus symbool van de Kerk van Rome: de Rooms-katholieke Kerk, Andreas van de Kerk van Constantinopel: de Oosters-orthodoxe Kerk. De icoon van de ontmoeting tussen Petrus en Andreas schonk patriarch Athenagoras in 1964 aan paus Paulus VI. We hoeven Oost en West niet tegen elkaar uit te spelen. We zien hoe ze elkaar als gelijken omhelzen. Ze zijn in liefde met elkaar verbonden. In het evangelie zijn Petrus en Andreas broers. Broers en zussen kennen elkaar doorgaans van haver tot gort. Tussen Oost en West is echter vervreemding tussen bloedbroeders ontstaan, en daarbij denk ik breder dan alleen aan de Kerk van Rome en de Kerk van Constantinopel. Ik betrek alle zusterkerken van Oost en West erbij: van het orthodoxe, protestantse en katholieke type. We mogen het permanente kennismakingsgesprek voortzetten, om nog meer van elkaar te houden. Wijlen paus Johannes Paulus II had een mooi beeld, dat hij weer had ontleend aan Russisch-orthodoxe kringen uit de vorige eeuw die zich zeer openstelden voor het Westen⁷ en voor de katholieke Kerk. Dat beeld is dat we in de kerk met twee longen moeten ademen, die van Oost en die van West. Met één long ademen terwijl er twee zijn, daarmee doe je ook jezelf tekort. Ook het mooie beeld van ademen met twee longen trek ik graag door naar álle kerken van Oost en West. De opdracht van de oecumene is: het weghalen van wat dat ademen met twee longen blokkeert. Westerse kerken kunnen mijns inziens niet zonder het christelijke Oosten, en oosterse kerken kunnen niet zonder de westerse kerken, protestantse en katholieke.

Nederdaling van de heilige Geest (Griekse icoon)

Ik kijk ook naar de icoon van de Nederdaling van de heilige Geest, die we met Pinksteren gaan vieren, aanstaande zondag of – als we de oosterse kalender hanteren – de zondag

⁷ Het beeld stamt van de Russische dichter V. Ivanoff in een brief van hem uit 1930. Ivanoff was beïnvloed door het denken van de filosoof VI. Solovjov († 1900).

daarop: de twaalf apostelen, wel niet direct in een omhelzing, maar toch zeer dicht op elkaar betrokken. Behalve Petrus en behalve ergens in de rij ook Andreas – ik weet niet precies waar – zitten nog vele andere apostelen. Ze kunnen wat mij betreft allemaal de verschillende tradities van het christendom symboliseren. Maria, de Moeder van de Heer, en Maria Magdalena en de Samaritaanse vrouw mogen wat mij betreft ook tussen die apostelen zitten. En we kunnen die zitbanken – en dit heb ik niet van mijzelf – ook als het ware naar de onderkant doortrekken, tot buiten de icoon, naar onszelf toe, als banken waarop we dan ook zelf mogen plaatsnemen en waarop we elkaar in liefde en wederzijdse kennis in de ogen mogen zien, open voor de Geest.

Het Pinksterwonder – het talenwonder ook dat ze elkaar verstonden ondanks het feit dat ze verschillende talen spraken – is ooit gebeurd in Jeruzalem, maar het ligt ook nog vóór ons. Het werk van de Katholieke Vereniging voor Oecumene is een bijdrage aan het creëren van openheid voor de Geest om zo het niet-verstaan van elkaars talen te helpen opheffen. Ik mag alleen maar hopen dat mijn verhaal vandaag, maar meer nog mijn werk van 25 jaar, een bescheiden bijdrage daaraan is.

Missie en catechese⁸

het leven van gemeenschappen van de Transfiguratie Broederschap

door Jekaterina Aleksejeva

De geschiedenis van onze beweging begint eind 1960, toen haar oprichter Joeri Kotsjetkov (de toekomstige priester Georgii Kotsjetkov) en na hem een paar vrienden een bekeringservaring tot God hadden en toetraden tot de kerk. In 1971 hielp hij een vriend zich voor te bereiden op de doop, zijn eerste ervaring als catecheet. Zijn eerste catechumeen werd een paar maanden later gedoopt. Van begin af aan zocht iedereen die zijn of haar catechese onder broeder Georgii voltooide naar een volheid van het leven in de kerk. Zoals broeder Georgii destijds onder het pseudoniem Nikolaj Gerasimov schreef over jonge mensen die na jaren van Sovjetpropaganda, en nog altijd onder druk en intimidatie van het Sovjetregime, de kerk en het spirituele leven herontdekten: “Wat zij verwachtten werd met vreugde ontvangen en bood – eindelijk – iets zinvols om te doen. Ze hoopten een plek te vinden waar ze konden worden gelouterd, gewassen en gereinigd en waar ze zouden worden ingewijd in de grote christelijke, Russische, en universele cultuur – maar in werkelijkheid vonden ze een niveau aan universele onwetendheid, angst, gebrek aan principes, bedrog, hebzucht, zorg om het uiterlijk ten koste van het innerlijk (...) dat zelfs nog overtrof wat je buiten de kerk zou vinden. Ze ontdekten dat er niemand was om hen te ontvangen of iets zinvols te laten doen, met als gevolg dat sommigen voor de verleiding vielen en, zonder steun in het uur van nood, voorgoed weggingen, terwijl anderen verder naar God zochten zonder God (of de kerk), vluchtend naar sektes, in vals mysticisme, of zich verliezend in Oosterse occulte leren. Slechts een kleine minderheid van deze mensen vond ofwel een plek in de bestaande structuur van de kerk – waarvoor ze moesten vechten en waarvoor vaak duur werd betaald (...) met als offer de diepte van waarachtige ecclesiologie (...) – ofwel, in andere gevallen, begon ze te vechten voor de Kerk binnen de kerk, van meet af aan bereid om geduldig alle mogelijke vormen van misverstand, censuur, gebrek aan steun te verdragen, met al het bijkomende verdriet van persoonlijke eenzaamheid en ongeschiktheid.”

Uitgangspunten

Deze laatste categorie mensen, nog altijd bepaald niet talrijk, kwam al snel tot een aantal heel eenvoudige conclusies of ‘principes om te vechten voor de kerk’ binnen de kerk.

- 1) Je niet afzonderen van Orthodoxie, wat er ook gebeurt, want “iedere zonde in de kerk is niet een zonde van de kerk, maar een zonde tegen de kerk”.
- 2) Streven naar volledige vrijheid en onafhankelijkheid, zowel voor de kerk als voor jezelf.
- 3) Alles doen om eenheid binnen de kerk te brengen en de ware realiteiten van het kerkelijk leven te ontdekken en openbaren.
- 4) In alles het evangelie volgen, zonder uitzondering, ongeacht iedere bestaande vorm van tegengestelde tradities, gebruiken, extern of intern verzet, inclusief die van ‘*common sense*’.
- 5) Volledige overeenstemming eisen tussen de ‘geestelijke’ en de ‘letterlijke’ betekenis in ieder aspect van het kerkelijk leven – geen ‘geestelijk’ zonder ‘letterlijk’ of “we zouden uit de wereld moeten”, en zeker geen ‘letterlijk’ zonder ‘geestelijk’ want “de letter doodt, maar de geest geeft leven”.
- 6) Niet opgesloten zitten in jezelf of je eigen traditie, maar overal de waarheid zoeken, haar aanvaarden en naar de kerk brengen, waar je haar ook moge vinden.
- 7) Alles toetsen in de heilige Geest en ‘veel beraad’, persoonlijke verantwoordelijkheid dragen voor je eigen fouten en zonden.
- 8) Niets vrezen, te allen tijde bereid zijn tot ieder lijden voor Christus.

---

⁸ Deze inleiding over het leven van gemeenschappen van de Transfiguratie Broederschap werd door Jekaterina Aleksejeva gepresenteerd op een bijeenkomst van de Conferentie van Europese Kerken over nieuwe en opkomende missionaire bewegingen.

- 9) Alle bestaande vormen in te kerk bewaren, voor zover mogelijk deelnemen aan alle manifestaties en feesten van de kerk tot iets beters wordt geboren, volgens het beginsel: “onderzoekt alles en behoudt het goede”.
- 10) Niemand veroordelen, alleen strijden met “woord en gedrag (je levenswijze)”.⁹

Gemeenschappen

Toen deze beginselen werden gepraktiseerd, ontstonden er kleine groepjes, meestal gemeenschappen van jonge mensen. Hun zoektocht naar de volheid van het kerkelijk leven betekende niet alleen kerkelijkheid per se, maar een proces om alle aspecten van hun leven in overeenstemming te brengen met het evangelie en te leren van hun geloof te getuigen. Dit was allemaal onmogelijk zonder wederzijdse steun, wat in feite betekende zonder gemeenschapsleven. En nog iets werd duidelijk: de behoefte aan een serieuze voorbereiding op de heilige doop in overeenstemming met de kerkleer, met de manier waarop het in de vroegste tijden van het christendom gebeurde toen elke nieuwe gelovige deze uiterst belangrijke stap in zijn leven welbewust en verantwoord zette. Vanuit deze vroege informele, maar reguliere, praktijk van voorbereiding op de doop ontwikkelde zich geleidelijk een volledig systeem van catechese gebaseerd op de traditie van de Heilige Vaders.

In 1988 werd de eerste gemeenschap ‘geboren’. In 1990 werden de wetten die de rechten van gelovigen in de Sovjet-Unie beperkten officieel herroepen, zodat de kerk het recht kreeg om het geloof vrij te onderrichten en te prediken, om religieuze scholing en onderwijs te bieden, kinderen en jonge mensen op te voeden in het geloof. Dit was een tijd van waarachtige inspiratie en hoop. Het werd mogelijk om openlijk over een heleboel onderwerpen te discussiëren die voordien niet openlijk konden worden besproken.

In 1990 nodigde broeder Georgii iedereen die in de voorgaande jaren de catechese had gedaan uit om het feest van de Transfiguratie te vieren in de kerk van een kleine Moskouse voorstad, Elektrougli, waar hij toen een gemeente had. Er kwamen ongeveer 150 mensen voor het feest en de liturgie. De kerk werd nog steeds gerestaureerd en de liturgie moest zo ongeveer buiten worden gevierd. Niemand kon toen vermoeden dat dit de geboortedag van de Broederschap zou zijn. De bijeenkomst bewees dat de mensen die voor dat feest bijeenkwamen inderdaad broeders en zusters waren, niet slechts individuele leden van de kerk, maar een geheel. Zo werd de Broederschap geboren en vernoemd naar het feest dat die dag werd gevierd, de Broederschap van de Transfiguratie. Sindsdien is de Broederschap elk jaar bijeengekomen voor het feest van de Transfiguratie, en sinds 2000 ook voor het feest van de Ontmoeting van Onze Heer en God en Verlosser Jezus Christus. Deze bijeenkomsten werden ‘sobors’ genoemd (raden of vergaderingen). In 2010 hadden we de 20^e (jubileums)vergadering van onze beweging. “Het idee van de Broederschap was eigenlijk heel vanzelfsprekend. We besloten dat haar werk zou moeten bestaan uit het openen van nieuwe kerken, missie, catechese, en onderwijs”¹⁰. Een informele broederschap ontstond, bestaande uit kleinere gemeenschappen (10 tot 30 mensen). De ruggengraat van het leven in de gemeenschappen is kameraadschap en wederzijdse steun in het kerkelijk leven en persoonlijke spirituele groei, waar de broederschap mensen met eenzelfde ambt verenigde.

St. Filaret Christelijk Orthodox Instituut

In 1988 organiseerde broeder Georgii, destijds deken, een theologische school die later het St. Filaret Christelijk Orthodox Instituut (SFI) zou worden. Het concept van het instituut is vanaf begin jaren 80 ontwikkeld, toen duidelijk werd dat iemand met hogere religieuze

⁹ Nikolai Gerasimov, *Entering the Church and Confessing the Church in the Church*. In: Russian Student Christian Movement Bulletin, 1979, blz. 52-53

¹⁰ Materiaal van de website van de Transfiguratie Broederschap: <http://www.psmb.ru>

vorming nodig was om mensen op toetreding tot de kerk voor te bereiden. “We moesten aanvullen wat in de kerk nog ontbrak. Het was nodig om mensen een goed overzicht te geven van alle aspecten van de kerkelijke traditie en hen vervolgens kennis te laten maken met die traditie op een holistische, consistente en alomvattende manier.”¹¹ Het eerste onderricht werd bij mensen thuis gehouden en de studenten kregen geheime namen. Deze basisontwikkeling leidde tot de oprichting van de eerste onafhankelijke theologische school in Rusland die leken toegang gaf tot hoger theologisch onderwijs. Momenteel is het St. Filaret Christelijk Orthodox Instituut erkend door zowel de Russisch-orthodoxe Kerk als door de Russische overheid en in 2010 ontving het ook een staatsaccreditatie, waardoor het officieel erkende diploma's in de theologie kan uitreiken. Ieder jaar studeren meer dan 200 studenten uit diverse steden in Rusland en uit het buitenland aan het instituut. Het werk wordt gedaan door 52 leraren en 70 man ondersteunend personeel. Het instituut beheert ook twee colleges (pre-bachelor programma's in theologie en godsdienstwetenschap) waar ieder jaar 300 studenten komen. SFI heeft zijn eigen uitgeverij; het organiseert regelmatig evenementen in samenwerking met verschillende departementen van de Synode van de Russisch-orthodoxe Kerk en verscheidene seculiere organisaties. Op verzoek van het departement voor missie van het Moskous Patriarchaat nam het instituut deel aan de ontwikkeling van het ‘Concept voor missie van de Russisch-orthodoxe Kerk’. De Transfiguratie Broederschap acht het een van de prioriteiten van haar geestelijk ambt om het instituut te steunen en verschillende vormen van geestelijke educatie te ontwikkelen.

In het spoor van martelaren en belijders

Uiteindelijk groeide de Broederschap uit tot een Gemeenschap van kleine Orthodoxe Broederschappen. Momenteel bestaat het uit 25 kleinere broederschappen in meer dan 10 steden in Rusland en daarbuiten. Zoals zijn *mission statement* zegt: “De Transfiguratie Gemeenschap van kleine Orthodoxe Broederschappen is een informele associatie van Orthodoxe Christenen die hun roeping beseffen en uitdragen: bijdragen aan de heropleving van de volheid van het leven in de kerk en van al haar ambten.” Momenteel concentreert de Transfiguratie Broederschap zich op een aantal belangrijke aspecten van haar leven en ambt. Het voornaamste accent ligt op missie en catechese van volwassenen, in iedere mogelijke vorm, en op gemeenschaps- en broederschapsleven zelf. De Broederschap ziet zichzelf als erfgenaam van de traditie van meerdere uiteenlopende stromingen in de Russisch-orthodoxe Kerk die zich inzetten voor de ‘verkerkelijking van het leven’. We erkennen de unieke waarde van de ervaring van de kerk in de tweede helft van de 19^e en de eerste helft van de 20^e eeuw, de ervaring van het Grote Moskouse Concilie van de Russisch-orthodoxe Kerk in 1917-1918, de ervaring van nieuwe martelaren en belijders in Rusland, evenals de ervaring van degenen die hebben bijgedragen aan de Russische religieuze en filosofische herleving in de 20^e eeuw. We beseffen dat deze ervaring nog volledig begrepen en op de juiste wijze moet worden opgevat in de kerk.

De traditie van nieuwe martelaren en belijders is te lang opzettelijk verhuuld en zelfs verwoest in Rusland. “Het gevaar bestaat dat het erfgoed van de nieuwe martelaren wordt geprofaneerd als we alleen diverse vormen van kerkelijk leven herstellen maar haar geest vergeten, of als we, zoals tegenwoordig zo vaak gebeurt, alles richten op het herbouwen van kerken maar de levende stenen van het lichaam van de kerk vergeten, de leden van die kerk vergeten, inclusief de nieuwe leden die hun leven in de kerk nagenoeg van begin af aan beginnen.”¹² Daarom ziet de Transfiguratie Broederschap het ingaan in de volheid van het erfgoed van de nieuwe Russische martelaren en belijders als sleutel tot herstel van het geestelijke en kerkelijke leven in Rusland en daarbuiten. We menen dat het een vergissing zou zijn om gewoon de vormen van het kerkelijk leven van eind 19^e en begin 20^e eeuw te

¹¹ Eerw. prof. Georgii Kotsjetkov, *Hoe SFI is ontstaan*. SFI-boekje, Moskou, 2008, blz. 2); zie tevens www.sfi.ru.

¹² Eerw. Georgii Kotsjetkov, presentatie tijdens de conferentie ‘De historische weg van de Orthodoxie in Rusland sinds 1917’, St. Petersburg, 31 mei–2 juni 1993

kopiëren, al was het maar omdat het een leven was dat tot de ineenstorting van zowel de kerk als de staat leidde, tot de gruwelen van de Russische revolutie van 1917. Het feit dat de kerk werd onderworpen door de staatsautoriteiten speelde een rol in die gebeurtenissen.

Een geloofsbelijder uit de 20^e eeuw, bisschop Athanasius (Sacharov), die nu is gecanoniseerd door de Russische kerk, zei dat het onmogelijk was om pompeuze pontificale liturgieën volgens de Byzantijnse ritus te houden nadat we liturgieën hebben moeten vieren in huizen, bossen, gevangenissen en letterlijk overal waar het maar kon. De hele ervaring van de nieuwe Russische martelaren en belijders van de 20^e eeuw wijst ook duidelijk naar de heropleving van gemeenschappen en de ervaring die ook de eerste christenen kenden. Die gemeenschappen moeten waarlijk persoonlijk en waarlijk van de kerk zijn. Maar daarvoor is het in de eerste plaats nodig mensen te helpen toetreden tot de kerk, niet als een organisatie of een warenhuis van antiquiteiten. Voor een echte getuigenis van God heeft de kerk een dynamische informele missie nodig, wanneer de mond “uit de volheid des harten” spreekt. En deze missie moet worden gevolgd door catechese die mensen helpt een weg te vinden naar de kerk, catechese als een verantwoordelijke, consistente en holistische instructie in de beginselen van het christelijk geloof, het gebed en leven, gesteund door toetreding tot een bestaande kerkgemeenschap. De voortdurende ononderbroken ervaring van 40 jaar catechese in de Broederschap is ongeëvenaard in de hedendaagse geschiedenis van de Orthodoxe kerk. Meer dan tienduizend mensen hebben deze vorm van catechese beleefd.¹³

Vernieuwd en verenigd In Christus

Het praktische missionaire werk van de Transfiguratie Broederschap staat onder toezicht van het Centrum voor Missie en Catechese, dat ervaringen binnen dit werk uit verschillende Orthodoxe gemeentes en broederschappen en uit andere christelijke kerken verzamelt en analyseert. De Broederschap heeft ook een Missiegenootschap en publiceert een krant: KIFA met twee missionaire supplementen.¹⁴ We gebruiken ook verschillende internetbronnen (forums etc.) en maken speciale websites voor missionarissen en andere geïnteresseerden. Het culturele aspect van de missie krijgt vaak gestalte in verschillende soorten excursies, discussiegroepen, dialoogontmoetingen in diverse onderzoeks-, cultuur- en onderwijsinstellingen, vooral universiteiten en bibliotheken. We gebruiken diverse vormen van missie en catechese, langer of korter, afhankelijk van de specifieke behoeften van de catechumenen en of we te maken hebben met ‘normale’ of ‘speciale’ catechumenen (ouderen, kinderen, jonge mensen, zieken, stervenden). We leiden mensen tot God en de kerk en geven hen zo een kans om het kerkelijk leven binnen een gemeenschap en broederschap te ervaren. De beginselen die onze Gemeenschap van Broederschappen voorstaat zijn die van tot de kerk te behoren, persoonlijke nadruk, niet-hiërarchische structuur, verantwoordelijkheid, geestelijk ambt, constante vernieuwing, en omvattende verkerkelijking van alle aspecten van ons leven. Ons leven in gemeenschappen en broederschappen is voor ons een inspiratie en tegelijkertijd een nuchtere ervaring die ons van illusies vrijwaart. Het belangrijkste echter om te onthouden is dat het ons doel is om, zonder een ‘gesloten kring’ van aanhangers te willen vormen, iets te doen herleven dat diep in het hart van het christendom ligt: de mogelijkheid voor christenen, ondanks de geest van tweedracht die door deze wereld waart, om bij elkaar te zijn, verenigd, opdat “Christus in ons midden moge zijn”.

(Uit het Engels vertaald door Frank Bestebreurtje)

---

¹³ Materiaal van de website <http://www.sfi.ru>

¹⁴ <http://www.gazetakifa.ru/>

Intrede van de Moeder Gods in de tempel

21 november in de Byzantijnse traditie¹⁵

door Leo van Leijssen

Een oud Mariaverhaal

Een geliefde Grieks-orthodoxe hymne op Maria in de Goddelijke Liturgie (eucharistie) luidt:

*Waardig is het u te prijzen, Moeder Gods, altijd gezegend,
Gij, Moeder van onze Heer en God.*¹⁶

Maria wordt in het christelijke oosten hogelijk geëerd, zoals dat ook in de katholieke Kerk van het Westen het geval is. Op 21 november viert de Kerk een van haar Mariafeesten: het feest van de Opdracht van Maria in de tempel. Ook de oosterse christelijke tradities vieren dit feest. In het Byzantijnse Oosten heet het feest *Intrede van de Moeder Gods in de tempel*. Het is de Byzantijnse versie van dit feest waarbij ik in deze meditatie wil stil staan.

Maria treedt binnen in de joodse tempel in Jeruzalem. Waar gaat dit feest over? Wat vieren we eigenlijk vandaag? Het verhaal van Maria's intrede in de tempel staat niet in de Bijbel. Naast de vier evangeliën van Mattheüs, Marcus, Lucas en Johannes circuleerden er echter in de Vroege Kerk ook andere evangeliën. Deze evangeliën zijn overigens wel later geschreven dan de ons bekende uit het Nieuwe Testament. Eén zo'n evangelie is het

¹⁵ Onderstaande tekst over Maria-Opdracht in de Byzantijnse traditie is een actuele bewerking van een meditatie die werd gehouden voor Radio Maria op 21 november 2009.

¹⁶ De Nederlandstalige liturgische teksten zijn óf een eigen (soms vrije) vertaling óf genomen uit *Menèon* van de Orthodoxe Kerk Nederland, Den Haag (soms met een lichte bewerking) en *Byzantijns Liturgikon* (Tilburg/Zagreb) van de Johannes van Damascusgemeenschap, katholiek van de Byzantijnse ritus, in 's-Hertogenbosch.

zogenoemde *Proto-evangelie van Jakobus*. *Proto-evangelie* betekent hier zoiets als 'voor-evangelie', een 'evangelie' met verhalen die als het ware vooraf gaan aan de gewone evangeliën. Het *Proto-evangelie van Jakobus* is een vrome legende, die vrijwel in zijn geheel over het leven van Maria gaat. Ook al aanvaardde de Kerk deze tekst niet als 'bijbel', men wees die toch ook niet af. Men vond het een inspirerende tekst, een tekst die je niet zomaar mocht verwaarlozen of verloren laten gaan. Daarvoor was de tekst ook te mooi en te populair. Zo kon het gebeuren dat op oosterse Mariafeesten het *Proto-evangelie van Jakobus* werd voorgelezen in de kerk. Met name weten we dat van de Byzantijnse ritus. Dat is de ritus die zowel door de oosters-orthodoxen als door de met Rome geünieerde Grieks-katholieken wordt gevierd.

Joachim en Anna, de ouders van Maria in het verhaal, hadden geen kinderen. Ze baden tot God en beloofden dat ze het kind dat ze misschien mochten verwelkomen, aan God zouden opdragen. Men zou het kind dan feitelijk aan de tempel wegschenken, waar het dan de Heer zou gaan dienen. Dat kind komt er, een dochter.

De maanden gingen voorbij en het kind groeide op. Toen het twee jaar was, zei Joachim tegen Anna: *'Laten we haar naar de tempel van de Heer brengen om de belofte na te komen die we hebben gedaan, opdat de Heer ons geen kwaad doet en ons offer zou afwijzen.'* Maar Anna antwoordde: *'Laten we tot haar derde jaar wachten, zodat het kind niet meer naar haar vader en moeder verlangt.'* En Joachim zei: *'Dat doen we.'*

En toen het kind drie jaar was geworden, zei Joachim: *'We zullen de onbevleete dochters van de Hebreeën roepen en laten ze ieder een fakkel nemen. Deze moeten branden opdat het kind niet in de verleiding komt om zich van de tempel af te keren.'* *Dat deed hij totdat ze in de tempel van de Heer waren aangekomen. De priester nam het kind en na haar gekust te hebben, zegende hij het met de woorden: 'De Heer heeft je naam groot gemaakt bij alle geslachten. In jou zal de Heer in de laatste dagen zijn verlossing aan de kinderen van Israël laten zien.'* *En hij zette het op de derde tree van het altaar en de Heer God deed genade op haar neerdalen en zij danste van vreugde op haar voetjes en heel het huis van Israël kreeg haar lief.¹⁷*

Is het niet fantastisch dat Maria danst! Je zou dit specifieke verhaal dan ook 'De dans van Maria' kunnen noemen. David danste ooit voor de Ark toen die naar de tempel werd overgebracht en Maria danst nu voor diezelfde Ark die in de tempel staat. De Byzantijnse liturgie van dit feest verwijst tijdens de Metten ook naar Davids dansen:

*David voert de reidans aan;
hij danst vol vreugde
en verheugt zich met ons over u,
de smetteloos reine Maagd.*

En ook de ouders van Maria worden dansend opgevoerd in een hymne van de vespers van het feest:

*Haar edele ouders, Joachim en Anna,
dansen van vreugde,
omdat zij háár gedragen hebben
die de Schepper draagt.*

Ze dansen allemaal voor de Ark. Toen ik een keer dit feest meemaakte in een Nederlandstalige oosters-orthodoxe parochie zong het koor tijdens de communie de zogeheten *Canon van de Moeder Gods*. Daarin werden de gelovigen als het ware

---

¹⁷ A.F.J. Klijn, *De Apocriefen van het Nieuwe Testament*, Ten Have, Kampen, 2006

opgeroepen om te dansen ter ere van Maria. Natuurlijk was dat in overdrachtelijke zin: er werd niet letterlijk gedanst in die viering. Dát is liturgie: we worden op een of andere manier deelgenoot gemaakt van het heilige gebeuren. We 'spelen' de gebeurtenissen mee. Op een letterlijke of figuurlijke manier dansen ook wij, pal voor die Ark, net als Maria.

Maar de liturgie gaat nog een stap verder dan het oorspronkelijke Proto-evangelie waarin Maria slechts tot voor de Ark in de tempel wordt geleid. In de hymnen van het feest wordt Maria zélf de Ark. Zij zal Jezus Christus, het Vleesgeworden Woord Gods, in haar schoot omvatten. Met andere woorden: Maria gaat naar de tempel omdat ze zelf de Ark is en dus in de tempel thuishoort.

*Toen de Maagd de tempel van God betrad,
stonden de engelen in bewondering,
hoe zij binnenging in het heilige der heiligen.
Deze levende Ark van God: geen mens waagt het haar te naderen. [...]*

*Het vlekkeloze Lam dat God zal dragen,
de Duif zonder enige smet,
het God omvattende Tabernakel,
het Heiligdom der Heerlijkheid
gaat wonen in de heilige Tempel.*

Maria gaat naar de tempel, omdat ze zelf de tempel is. Wij mensen zijn allemaal tempel van God. Maria gaat ons daarbij voor. Daarom ook de eer die haar wordt toegezongen:

*Waardig is het u te prijzen, Moeder Gods, altijd gezegend,
Gij, Moeder van onze Heer en God.*

Meespelen

*De woonplaats van God, de Moeder Gods Maria,
wordt op de leeftijd van drie jaar
opgedragen in de heilige tempel;
en de maagden, haar gezellinnen,
gaan met brandende lampen voor haar uit.*

Zó zingt de Byzantijnse liturgie van deze dag.

In het oude Byzantium en de hoofdstad Constantinopel, 1000 jaar geleden, speelden de orthodoxen dit verhaal van Maria's tempelgang na. Dat deden ze allereerst op 21 november, het feest zelf van de *Intrede van de Moeder Gods in de tempel*. Dan werd er een processie gehouden, alsof men Maria zelf weer naar de tempel bracht. Deze processie was zó populair dat het op een gegeven moment een wekelijkse traditie werd. Op elke dinsdag vond zo'n processie plaats. Het geeft aan dat het feest van de *Intrede van de Moeder Gods in de tempel* in het christelijk Oosten een belangrijke viering was én is. Processies waren overigens überhaupt zeer populair in de hoofdstad van het Byzantijnse Rijk.

Een middeleeuwse westerse pelgrim kwam in Constantinopel, ruim 25 jaar na het schisma van 1054 tussen de paus van Rome en de Byzantijnse patriarch. Hij heeft ooit opgetekend wat hij toen in Constantinopel door de straten zag trekken en beschreef die processie als volgt:

Er is een ... kerk, ... waarin de glorievolle icoon is van de Moeder Gods, geschilderd door Sint Lukas de Evangelist, zoals de Grieken zeggen. Deze icoon ontvangt in Constantinopel de hoogste verering, zodat door het jaar heen de

icoon dinsdags door de geestelijkheid met de grootste eer door de stad wordt gedragen, met een overweldigende menigte mannen en vrouwen die ervóór of erachter lopen. Ze zingen daarbij prijsliederen tot de Moeder Gods en dragen brandende kaarsen in hun handen. Je kunt in deze processie, die zoals gezegd op dinsdag plaatsvindt, steeds getuige zijn van vele verschillende voorbeelden van menselijke verering. En je kunt veel zoetgevooisde klanken horen, niet alleen van de geestelijken, maar ook van de lekenangelovigen. Ook – en daar zul je nog meer verwonderd en verrukt over staan – lopen er achter de icoon van de Moeder Gods vrouwen mee in kleren van zijde, zoals dienstmeisjes lopen achter hun meesteres. En ze zingen religieuze liederen. En behalve de bijbelse psalmen zingen de jongelingen en maagden, de oude en jongere mannen, ook lof aan de naam van God, die mens werd uit de Maagd ten behoeve van ons. Voorafgaand aan deze edele beeltenis van de Moeder van God lopen talloze andere gewijde en gouden iconen uit andere kerken¹⁸ als dienstmeisjes op hun meesteres vooruit. Dan volgt de icoon en als de meesteres van alle anderen wordt zij herkend aan haar genadevolle gelaat en houding. Dan worden er door het volk in de kerk waar de statieliturgie voor die dag is ingepland feestelijkheden gehouden. De lekenangelovigen komen daar samen en als de glorievolle beeltenis met eer naar de kerk is gebracht die voor de statieliturgie is aangewezen, dan wordt de eucharistie gevierd.¹⁹

Er zijn latere Byzantijnse en Servische iconen waarop dit soort processies zijn afgebeeld. Op die iconen krijgt een heel oude hymne op Maria een zeer belangrijke plaats. Deze hymne is de bekende *Akathist*, de *Akáthistos-hymne*. Gedeelten van die hymne, die ook over Maria's leven gaat, staan op de iconen geschreven of afgebeeld. Wie weet zong men 1000 jaar geleden in Constantinopel op die wekelijkse processie op dinsdag ook wel die *Akathist*.

Verheug u, die de troon zijt van de Koning.
Verheug u, die Hém draagt die het heelal draagt.
Verheug u, voorspel van de wonderen van Christus.
Verheug u, zetel van God die niet kan worden begrensd.
Verheug u, alheilige troon boven op de cherubim.
Verheug U, zetel van God die rijdt op de serafim.
Verheug u, heilige tabernakel van God het Woord.
Verheug u, die heiliger zijt dan het Heilige der Heiligen in de tempel.
*Verheug u, Ark met goud bedekt door de Geest.*²⁰

Kunnen wij nog wat dieper ingaan op de betekenis van dit feest? Voor de betekenis van het feest moeten we verder kijken naar wat de Byzantijnse liturgie van 21 november zegt. Kijken wij naar de tekst van de belangrijkste hymne van het feest:

*Vandaag vieren wij het voorspel van de liefde van God,
de eerste aankondiging van de verlossing van de mens.
De Maagd verschijnt in de tempel van God;
reeds nu verkondigt zij allen de komst van Christus.
Gegroet gij die Gods heilsplan vervult.*

Met andere woorden: in dit feest van Maria Opdracht werpt Kerstmis haar licht vooruit. In de Byzantijnse traditie is op 21 november de zogeheten veertigdaagse kerstvasten al een kleine week bezig. Die Kerstvasten is de Byzantijnse voorbereiding op het Kerstfeest. Ook in de

¹⁸ Natuurlijk zijn bedoeld de andere orthodoxe (parochie)kerken van de Byzantijnse hoofdstad.

¹⁹ Vertaling door L. van Leijssen op basis van de Engelse versie van de Latijnse tekst.

²⁰ Bloemlezing van verschillende fragmenten uit de achtereenvolgende zangen van de *Akathist*.

westerse kerken staat trouwens de Advent doorgaans binnen een grote week te gebeuren. Kerstmis kondigt zich alom aan.

Dit feest wijst ons dus de weg naar Christus, naar zijn geboorte, naar de menswording van God in Jezus van Nazareth. Wij worden uitgenodigd die weg mede te gaan. Of, in de woorden van een prijslied uit de Metten van het feest dat ons van harte méé uitnodigt om Maria vol verwachting te volgen naar de tempel:

*Laten ook wij brandende lampen dragen in onze geest,
om de komst te vieren van de Moeder Gods in het Heiligdom,
en laat ons vol vreugde samen met de maagden binnentreden in de Tempel.*

Stel u toch eens voor dat we, zoals 1000 jaar geleden, met vlammende toortsen in processie door de straten van Constantinopel lopen en de *Akáthistos-hymne* zingen voor Maria, de Moeder van God.

*Laat ieder mensenkind een brandende fakkel in de hand nemen
en in de geest dansen vol vreugde.
Laten de engelen in de hemel met blijdschap
het heilig feest vieren van de Moeder Gods,
opdat ook wij, gelovigen, u toezingen:
Verheug u!²¹*

²¹ *Akathist*, Canon van Jozef, Ode IX

In de schoenen van de apostelen²²

door Karel Blei

Het rapport over 'de apostoliciteit van de kerk'²³ dat we vandaag bespreken, is de meest recente vrucht van de dialoog tussen de Rooms-katholieke Kerk en de Lutherse Wereldfederatie. Deze dialoog is één van de vele, die zich de laatste halve eeuw op wereldniveau hebben afgespeeld, begonnen in het najaar van 1965 en sindsdien in vier fasen, met telkens nieuw mandaat en nieuwe deelnemers, voortgezet. De diverse rapporten van die vele dialogen zijn bijeengebracht in – tot nu toe, tot en met de resultaten van 1999 – twee lijvige bundels, beide gepubliceerd onder de titel *Growth in Agreement*²⁴, 'Groei in overeenstemming'. Te zijner tijd zal stellig een volgende bundel verschijnen, waarin dan ook het rapport dat we vandaag bespreken, en dat werd uitgebracht in 2006, een plaats zal krijgen.

De bilaterale dialogen richten zich over het algemeen op de bespreking van theologische kwesties, zoals dat in Wereldraadverband, dus multilateraal, gebeurt in *Faith and Order*. Hier gaat het dan uiteraard speciaal over die kwesties die tussen de betrokken dialoogpartners vanouds controversieel zijn. In de dialoog tussen lutheranen en katholieken zijn dat de klassieke verschillen tussen Rome en Reformatie: de rechtvaardigingsleer, de sacramenten (vooral de eucharistie), de verhouding tussen Schrift en traditie, de betekenis van het kerkelijk ambt, het bisschopsambt, de rol van de paus. Over al deze thema's is intussen al een reeks van rapporten uitgebracht.

Rechtvaardigingsleer

Het voorlaatste dialoogresultaat was de Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer, door de LWF en de Rooms-katholieke Kerk samen aanvaard en vastgesteld op 31 oktober 1999 in Augsburg (een opmerkelijke datum en een opmerkelijke plaats!). Hier is het inderdaad gekomen tot een gemeenschappelijk verstaan van wat 'rechtvaardiging' betekent, gebaseerd op een nieuw, samen, Bijbellezen. De vanouds hierover tussen lutheranen en katholieken bestaande verschillen zijn niet verdoezeld, maar tegen het licht gehouden. Het blijkt daarbij, 'met de kennis van nu', niet om tegenstellingen te gaan, maar om accentverschillen. Een verrassend resultaat, gezien het explosieve conflict dat in de zestiende eeuw juist over dit thema is ontstaan. Ik sta er even bij stil omdat het rapport dat we vandaag bespreken op deze Gemeenschappelijke Verklaring teruggrijpt.

Lutheranen en katholieken blijken samen te kunnen belijden dat rechtvaardiging het werk is van God door Christus, en dat mensen daarin delen door genade en door geloof alléén, zonder enige eigen verdienste. Samen belijden ze ook dat het nieuwe leven waartoe ze als gerechtvaardigde zondaars komen niet hun verdienste is, maar Gods genadegave, in geloof

²² Deze lezing werd uitgesproken op het symposium van de Raad van Kerken dat op 5 maart 2012 in Amersfoort werd gehouden. Andere sprekers op het symposium waren: dr. Matthijs Ploeger, dr. Henk Bakker, dr. Markus Matthias, dr. Magriet Gosker. Hun lezingen zijn te vinden op de site van de Raad:

http://www.raadvankerken.nl/pagina/1850/apostel_naar_letter_en_geest&highlight=blei

²³ *The Apostolicity of the Church* (www.prounione.urbe.it/dia-int/l-rc/doc), nu ook te raadplegen op www.raadvankerken.nl/fman/3246.pdf. In het vervolg afgekort met AC, met paragraafnummers. De paragrafen 300-399 zijn abusievelijk genummerd als 200-299. Die nummering verschijnt dus dubbel.)

²⁴ Harding Meyer and Lukas Vischer (eds.), *Growth in Agreement. Reports and Agreed Statements of Ecumenical Conversations on a World Level*. Geneva, 1984; Jeffrey Gros, FSC, Harding Meyer and William G. Rusch (eds.), *Growth in Agreement II. Reports and Agreed Statements etc.* Geneva, 2000. De eerste bundel bevat rapporten uit 1972-1981. De tweede bundel, voortaan afgekort als: GA 2, bevat rapporten uit 1982-1999. Het titelblad vermeldt weliswaar als jaar van afsluiting 1998, maar onder de opgenomen rapporten is ook de luthers - roomskatholieke Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer, uit 1999.

ontvangen. Dit wordt, te midden van alle geloofswaarheden die er verder nog zijn, gezien als de kern waar het om gaat. Lutheranen beklemtonen dit vanouds, maar zeggen er nu bij dat ze het bestaan van die andere geloofswaarheden niet ontkennen. Katholieken hebben vanouds oog voor een diversiteit van geloofsaspecten, maar zeggen er nu bij dat ze de speciale betekenis van juist deze boodschap van de rechtvaardiging niet ontkennen.²⁵

Aan de hand van een aantal thema's wordt dit nader uitgewerkt. Ik noem er enkele. Lutheranen en katholieken belijden samen dat de mens voor zijn heil volledig afhankelijk is van Gods reddende genade. Als katholieken dan toch spreken over een menselijk 'meewerken' bij voorbereiding en aanvaarding van de rechtvaardiging doelen ze, zo wordt onderstreept, op instemming die zelf effect van genade is. Lutheranen onderstrepen niet te ontkennen dat gelovigen in hun (door Gods Woord gewekte) geloof ten volle persoonlijk betrokken zijn.

Nog een voorbeeld. Dat goede werken op de rechtvaardiging volgen en er vrucht van zijn, ook dat wordt door lutheranen en katholieken samen beleden. Dat katholieken spreken van het 'verdienstelijk' karakter van goede werken beoogt alleen maar, zo wordt nu verzekerd, te onderstrepen dat ieder voor zijn daden verantwoordelijk is en wil niet ontkennen dat rechtvaardiging onverdiende genadegave is. Omgekeerd verzekeren lutheranen niet te ontkennen dat genade en geloof in het mensenleven kunnen groeien en in een leven als christen hun uitwerking kunnen hebben.

We zien: de redenering is steeds dezelfde. Er zijn accentverschillen, ook taalverschillen, maar in het fundamentele is er overeenstemming. De nog bestaande verschillen zijn in het licht van deze overeenstemming aanvaardbaar. Ze vallen – zo is ook naderhand in een officiële gezamenlijke verklaring door de LWF en de Rooms-katholieke Kerk uitgesproken – níét onder de leerveroordelingen zoals die in de zestiende eeuw over en weer, door het concilie van Trente resp. in de lutherse belijdenisgeschriften zijn uitgesproken. We kunnen, met een bij lutheranen geliefde terminologie, in dit verband spreken van: verzoende verscheidenheid.²⁶

Het bereiken van deze overeenstemming werd door de dialoogcommissie zelf gepresenteerd als 'een beslissende stap voorwaarts op de weg om de verdeeldheid van de kerk te overwinnen'.²⁷ Ook al is deze kwalificatie in de gezamenlijke verklaring van de officiële instanties niet overgenomen, ze ligt voor de hand. Was niet de tegenstelling inzake het verstaan van de rechtvaardiging *sola fide* de aanleiding voor de breuk tussen Rome en Reformatie? Nu hier geen tegenstelling meer blijkt te zijn zou men mogen verwachten dat de weg naar volledige kerkelijke gemeenschap open ligt. Wat dat betreft is er alle aanleiding om het nu op de Gemeenschappelijke Verklaring gevolgde dialoogdocument over de apostoliciteit van de kerk met verwachting ter hand te nemen.

Apostoliciteit – gave én opgave

Natuurlijk, er moesten nog wat noten worden gekraakt over het kerkbegrip, de visie op het ambt, de betekenis van bisschopsambt en pauselijk primaat met name. Maar de conflicten dáárover waren in de zestiende eeuw immers slechts een afgeleide van de nu opgehelderde hoofdzaak? Laten we zien of ook hier verder kan worden gekomen. Met de keuze van het apostoliciteitsthema heeft men inzake het kerkbegrip wel de koe bij de horens gevat. Dat de kerk (in de geloofsbelijdenis van Nicea) 'apostolisch' wordt genoemd zegt immers dat ze is

²⁵ *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*, nrs.14-18. In: GA 2, 568f. Zie voor het volgende nrs. 19-21 en 37-39. In: GA 2, 569f, 572f.

²⁶ Zie over het eenheidsmodel van de 'verzoende verscheidenheid' het (in 1984 uitgebrachte) luthers – rooms-katholieke dialoograpport *Facing Unity*, nr. 31-34. In GA 2, 449f.

²⁷ Nr.44. In: GA 2, 573.

verbonden met haar oorsprong in de verkondiging van de apostelen. Ons dagthema verwoordt dat met te zeggen dat de kerk staat (gaat) 'in de schoenen van de apostelen'. Maar dat wekt misschien teveel de suggestie van een vanzelfsprekende identificatie van de kerk met de apostelen. Zouden we niet beter kunnen zeggen dat de kerk gaat 'in het spoor van de apostelen'? De voorrang van de apostelen ten opzichte van de kerk blijft dan bedacht. Hoe dan ook, die band met de apostelen is wezenlijk. En het maakt meteen duidelijk dat het hier terdege gaat over de concrete, 'zichtbare' kerk. De apostelen waren immers zichtbare mensen?! Zou de kerk níét in het spoor van de apostelen staan (gaan), zou ze dus aan haar oorsprong níét trouw zijn, dan zou zij geen 'kerk' meer zijn in de ware zin van het woord. Ze zou haar identiteit hebben verloren.

Bestaat trouwens dat gevaar? Of mogen we ervan uitgaan dat de kerk dit spoor van de apostelen nooit heeft verlaten en ook niet kán verlaten? Dat laatste zou betekenen dat 'apostoliciteit' inderdaad, gewoon, een eigenschap is van de bestaande kerk(en). Een gegeven, dus, waarvan je zeker kunt zijn. In elk geval binnen de Reformatie is dat echter nooit zo gezien. Het merkwaardige is dat men er daar vanouds niet zo aan gewend was de kerk 'apostolisch' te noemen.²⁸ Dat komt doordat men zich in de (lutherse én gereformeerde) belijdenisgeschriften over het algemeen oriënteert, niet op de geloofsbelijdenis van Nicea, maar op die andere oecumenische belijdenis: de apostolische. Anders dan in de geloofsbelijdenis van Nicea komt dáárin, bij het spreken over de kerk, de kwalificatie 'apostolisch' niet voor. Maar het zou te vlug zijn hieruit te concluderen dat de inhoud van dit begrip in de reformatorische tradities geen rol speelt. We treffen die inhoud aan in wat er positief over de kerk wordt gezegd, namelijk (ik citeer de Augsburgse Confessie): dat ze 'die gemeenschap van heiligen' is 'waarin het evangelie zuiver wordt geleerd en waarin de sacramenten op de juiste wijze worden bediend'.²⁹ Het evangelie is (bevat) de boodschap van de apostelen. In het evangelie dat wordt verkondigd klinkt dus de stem van de apostelen. Er wordt gezegd: waar dat gebeurt, daar is kerk. Of dan wellicht beter: daar gebéúrt kerk, daar wordt kerk wáár. Over kerk kun je pas spreken in verband met, en vanuit, de apostelen. Met andere woorden: de kerk is, per definitie, apostolisch. Maar daarmee is wel meteen gezegd: waar de stem van apostelen níét klinkt, waar het evangelie, dat is de boodschap van de apostelen, níét zuiver wordt verkondigd, daar is ook de kerk niet, al wordt daar eventueel toch nog de naam 'kerk' gehanteerd. Of je dan van 'valse kerk' moet spreken is de vraag. Gereformeerden houden wel van zulke stoere taal.³⁰ De lutherse is op dit punt minder uitgesproken.

Deze interpretatie van 'apostoliciteit' betekent, hoe dan ook, dat het hier niet gaat over een vaste, gegarandeerde eigenschap van de bestaande kerk. Dit is niet iets wat je als kerk voor jezelf kunt claimen. Zo geldt dat binnen de Reformatie althans in principe. In de praktijk heeft men in de Reformatie hier net zoveel claimedgedrag vertoond als in Rome, dat moeten we erbij zeggen. Dat bij de lutheranen de apostolische kerk is te vinden, daarover heeft onder hen weinig twijfel bestaan. Te zeker waren ze er immers van dat bij uitstek in hun midden het ware evangelie, dat van de rechtvaardiging door het geloof alleen, werd verkondigd. En de gereformeerden waren (alweer!) ook hier nog uitgesprokener. In Haarlem staat nog altijd op de toegangspoort van de voormalige (hervormde) Janskerk (nu het gemeentearchief) met grote letters: 'De kerk die hier staat opgericht is tot de dienst van God gesticht. Nu wordt des Heren zuiver Woord daarin verkondigd en gehoord'. Over claimen gesproken!

Misschien is zo'n houding onvermijdelijk. Maar ze is met de oorspronkelijke intentie van de Reformatie in strijd. Dat 'wij' 'de ware, apostolische kerk' zouden 'zijn', wordt in de reformatorische belijdenisgeschriften niet gezegd. Apostoliciteit geldt hier niet als vaste, gegarandeerde eigenschap van de ('onze') bestaande kerk, maar veeleer als iets dat aan de

²⁸ Vgl. AC 95: 'Luther himself rarely spoke of the "apostolic church"'.
²⁹ Artikel 7

³⁰ Zie de Nederlandse Geloofsbelijdenis, artikel 29

kerk is toegezegd. Leo Koffeman zegt treffend: Het gaat hier - evenals trouwens bij de andere door Nicea genoemde *notae ecclesiae*: eenheid, heiligheid en katholiciteit - niet over een kwaliteit die 'empirisch vaststelbaar' is, maar om iets dat functioneert 'om de kerk te bepalen bij wat ze *mag* zijn en *moet* zijn'. Apostoliciteit, betoogt hij, is tegelijk gave én opgave aan de kerk; het één niet zonder het ander.³¹

Kunnen katholieken zich daarin vinden? Of overweegt voor hen het gave-karakter, het gegeven karakter, van de apostoliciteit zozeer dat het opgave-karakter daarbij vergeleken in de schaduw blijft? Kunnen katholieken meekomen in de gedachte dat 'kerk' in wezen een gebeuren is, waarop zij die zich 'kerk' noemen mogen hopen, maar dat ze niet in de hand hebben, omdat het afhangt van wat er onder de naam van 'kerk' daadwerkelijk gebeurt? Of is voor hen de (apostoliciteit van de) kerk inderdaad een vast, onbetwifelbaar gegeven? Ja, zo was in de zestiende eeuw de tegenstelling tussen Rome en Reformatie. Kan dan misschien ook dit, net zoals de oude tegenstelling inzake de rechtvaardigingsleer, vandaag worden teruggebracht tot een accentverschil dat niet meer kerkscheidend is? Bijvoorbeeld in deze zin: dat protestanten (lutheranen) en katholieken samen de apostoliciteit van de kerk als genadegave, als belofte van God belijden; en dat protestanten niet de realiteit van die belofte ontkennen, terwijl katholieken niet ontkennen dat deze reële gave toch geen menselijke vanzelfsprekendheid is?

Inhoud van het rapport

We nemen met spanning het rapport over de apostoliciteit van de kerk ter hand. Lukt het hier om een stap voorwaarts te doen richting de 'volle gemeenschap' tussen Rome en Reformatie? Een kort overzicht. Het rapport bevat vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk bespreekt in samenhang de relevante Bijbelse, nieuwtestamentische gegevens. Achtereenvolgens gaat het over de verhouding tussen Jezus en de apostelen, over wat, in de verschillende delen van het Nieuwe Testament, de inhoud is van het begrip 'apostel' en over hoe zich, dus al in de tijd van het Nieuwe Testament zelf, in de wordende kerk ambtelijke structuren en ambtspatronen begonnen af te tekenen. Ten slotte gaat het er hier over hoe deze kerk, in het besef van Gods blijvende tegenwoordigheid in haar midden, er naar streefde aan het apostolisch getuigenis trouw te blijven en er zich zo een levende traditie vormde, waarbij een canon van als gezaghebbend erkende Bijbelboeken ontstond en de apostelen, met name Paulus, hun gezag uitoefenden tot handhaving van de traditie. Het evangelie gold als in zichzelf gezaghebbend. Tegelijk echter kwamen er mensen en menselijke (ambtelijke) instanties naar voren ten dienste van het voortgaan van het proces van overlevering van het onderwijs van de apostelen. Men beoogt hier eenvoudig, zoals de inleiding zegt, de nieuwtestamentische teksten 'voor zichzelf' te laten 'spreken'. De controversiële kwesties komen pas verderop aan de orde, in hoofdstukken over de apostoliciteit van de kerk als geheel (II), over apostolische successie en ambt (III) en over het in de waarheid blijven van de kerk en de rol van het (een) ambt dáárbij (IV). In het nu volgende laat ik dit laatstgenoemde hoofdstuk buiten beschouwing. We hebben al onze aandacht nodig voor de geboden beschouwingen over de apostoliciteit van de kerk en van het ambt als zodanig.

Oude tegenstelling

Ik stip nu uit de diverse hoofdstukken enkele saillante punten aan. De tegenstelling tussen lutheranen en katholieken wordt vaak, al te simpel, als volgt verwoord. Lutheranen zeggen: de kerk is apostolisch wanneer ze (omdat ze, mét dat ze) het evangelie verkondigt, *en alleen dan, dáárom, dáármee*. Katholieken zien de ongebroken lijn van wettige bisschoppelijke

---

³¹ Leo J. Koffeman, *Het goed recht van de kerk. Een theologische inleiding op het kerkrecht*. Kampen, 2009, blz. 172. Koffeman verwijst hier met instemming naar uiteenzettingen van Karl Barth, O. Noordmans en Hans Küng.

opvolging als al *op zichzelf* garantie van die apostoliciteit.³² Dit is, zegt hoofdstuk II, een karikatuur. Ook lutheranen begrijpen dat er nooit zoiets is als evangelieverkondiging *sec.* Het evangelie is tot ons gekomen in en via allerlei historisch gevormde gestalten. Zulke gestalten zijn wellicht niet heilsnoodzakelijk, maar in de kerk, ten behoeve van haar missie, toch wel nodig.³³ Er moeten mensen zijn die verkondigen en daartoe officieel zijn geroepen. Er is, met andere woorden, ambt nodig, en kerkorde. En naast de verkondiging zijn er de sacramenten, de kerkdiensten, de geloofsbelijdenis. Er is het geloofsleven. Allemaal elementen van traditie, die ertoe bijdragen dat de erfenis van de apostelen in de kerk levend aanwezig blijft; die dus ook elementen van apostoliciteit zijn.³⁴ Omgekeerd begrijpen ook katholieken heel wel dat het evangelie – namelijk het evangelie van de rechtvaardiging! - voor de kerk fundamenteel is. Vaticanum II heeft dat na Trente, dat de betekenis van de traditie beklemtoonde, weer naar voren gehaald en ook gestipuleerd dat de eerste taak van de bisschop de evangelieverkondiging is.³⁵

Viel het dus, altijd al, met de tegenstelling tussen katholieken en lutheranen wel mee? Dat niet. Er leefde in de lutherse Reformatie wel degelijk scherpe kritiek op de (katholieke) kerk, op al wat er mis was, op al wat daar het evangelie verduisterde en tegensprak. Toch, zegt hoofdstuk II, was die kritiek niet totaal. Luther kon zeggen dat 'de ware Heilige Schrift, de ware doop, het ware sacrament (de eucharistie), de ware sleutels voor de vergeving van de zonde (biecht en absolutie), het ware ambt van de verkondiging en de ware catechismus (met Tien Geboden, Geloofsbelijdenis en Onze Vader)' allemaal in de Katholieke Kerk aanwezig waren. Alleen: het komt aan op het goede gebruik ervan; en juist dááaraan ontbrak het. Al die elementen van apostoliciteit waren in de laatmiddeleeuwse kerk losgeraakt van hun eigenlijke centrum: het evangelie. Hervorming betekende: ze weer om dat centrum heen vergaderen. Het leven van de gemeenschap krijgt op allerlei manieren vorm. Dat hoort allemaal bij de apostoliciteit van de kerk. Maar de evangelieverkondiging staat daarbij in het middelpunt. Waar dat wordt gehonoreerd, daar worden al die elementen van apostoliciteit goed gebruikt. Dáárom was het de hervormers te doen. Zó wilden ze de continuïteit met de ware kerk van de apostelen herstellen.³⁶

Huidige situatie

Intussen is de Rooms-katholieke Kerk van nu niet meer die van de late Middeleeuwen. Vaticanum II kwam tot een nieuw spreken over de verhouding van Schrift en traditie. Het zag de traditie als een dynamisch proces, nauw met de Schrift verbonden. Van daaruit kon het, op dezelfde manier als Luther in de Katholieke Kerk, in kerken *buiten* de katholieke gemeenschap elementen van kerk-zijn, van heiliging en waarheid, dus van apostoliciteit, (h)erkennen. Dat betekent, zegt hoofdstuk II, minstens impliciet de erkenning van deze kerken en kerkelijke gemeenschappen zelf, buiten de Katholieke Kerk, als apostolisch.³⁷ Geheel ongereserveerd is die erkenning weliswaar nog niet. Ten aanzien van de andere kerken zegt het concilie dat de Katholieke Kerk daarmee verkeert in een 'reële, zij het nog onvolkomen gemeenschap'.³⁸ Die reserve heeft te maken met haar overtuiging dat tot de volledige apostoliciteit ook behoort wat in die andere kerken niet aanwezig is: een met en onder de opvolger van Petrus verenigd bisschoppencollege dat op unieke wijze de dienst

³² AC 67: 'One often hears that Lutherans see the church legitimated as being in apostolic succession *only by its preaching and teaching of the gospel*. Catholics, on their side, are thought to hold that the unbroken line of rightful episcopal succession is *of itself* a guarantee of the apostolicity of the church.'

³³ AC 131-133 (133: 'The ... forms of apostolic continuity ..., while not *necessary* in a strict sense for the gospel to be expressed with saving efficacy, are still *needed* in the church for its mission').

³⁴ AC 94-97

³⁵ AC 106-110

³⁶ AC 98-102, 127-130

³⁷ AC 112-121

³⁸ AC 121: 'We are in real, but still imperfect, ecclesial communion' (met verwijzing naar het door Vaticanum II uitgevaardigde decreet over de katholieke deelneming aan de oecumenische beweging, *Unitatis Redintegratio*, nr. 3).

van de apostelen voortzet. Voor katholiek besef is dit laatste niet iets dat los staat van het evangelie. Dat evangelie wordt immers juist dáárdóór bemiddeld.³⁹ En omgekeerd kan precies dáárdóór ook bij lutheranen de erkenning van de Rooms-katholieke Kerk als apostolisch niet ongereserveerd zijn. Weliswaar heeft die Kerk door haar medeondertekening van de Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtaardigingsleer in lutherse ogen een hele stap in de goede richting gezet. Met die verklaring is ook van lutherse zijde erkend dat in de Rooms-katholieke Kerk werkelijk het evangelie wordt verkondigd en geleerd. Maar juist het katholieke centraal stellen van paus en bisschoppen in historische ambtsopvolging achten lutheranen daarmee nu weer niet in overeenstemming. Deze specifieke ambtsstructuur krijgt daarmee naar hun smaak, zo zegt hoofdstuk II, nog altijd teveel ‘ecclesiologisch gewicht’.⁴⁰ Kan het evangelie van de rechtaardiging zo wel werkelijk tot klinken komen? Betekent de totstandkoming van de Gemeenschappelijke Verklaring niet dat er in de Rooms-katholieke Kerk in dit tot nu toe zo onwrikbare standpunt inzake paus en bisschoppen, zeker op den duur, beweging *moet* komen?

Historische ontwikkeling bij Lutheranen

Daarover handelt hoofdstuk III, gewijd aan de vragen rond apostoliceit en ambt. Hierin wordt nagegaan of het tussen lutheranen en katholieken niet toch al tot wederzijdse erkenning van de apostoliceit van elkaars ambt zou kunnen komen. Uitvoerig wordt uiteengezet hoe het, van luthers gezichtspunt uit, wel tot de kerkscheuring van de reformatietijd *moest* komen.⁴¹ Dat lag niet aan Luther, zo wordt betoogd. Die bracht weliswaar de gedachte van het algemeen priesterschap van de gelovigen naar voren, maar dat betekent niet dat hij geen oog zou hebben gehad voor de noodzaak van ambtelijke dienaren van het Woord. Integendeel, openbare, ambtelijke evangelieverkondiging achtte hij nodig, opdat de gedoopten tot geloof kunnen komen en zo hún priesterschap kunnen aanvaarden. Bijzonder ambt en algemeen priesterschap hangen zo gezien dus onverbreekelijk met elkaar samen met dien verstande - dat wordt zeker vandaag in het lutherse denken onderstreept - dat de geordineerde ambtsdrager staat tegenover (letterlijk: apart van) de gemeente, zowaar als namelijk het evangelie tegenover (buiten) de gemeente staat.⁴² Komt het zo gepresenteerde ambtsbegrip trouwens niet aardig in de buurt van het katholieke? Hoe dan ook, centrale gedachte is hier: wordt het evangelie niet verkondigd, dan gaat de gemeente te gronde. En om dit ambt van evangelieverkondiging te mogen bedienen is een officiële, kerkelijke roeping en bevestiging (ordinatie) vereist. Ook dat beseften de hervormers.⁴³ Welnu, normaal hadden in Luthers tijd de (katholieke) bisschoppen dat ten dienste van de lutherse gemeenten moeten doen. Maar de bisschoppen - in Luthers tijd in Duitsland trouwens meer wereldlijk vorst dan kerkleider geworden - weigerden dat te doen, omdat ze, geïnstrueerd door hun theologen, de lutherse opvattingen over genade en rechtaardiging als kettters beschouwden. Dat stelde de hervormers voor een dilemma: óf zich onder het gezag van de bisschoppen stellen en hun reformatorische opvattingen alsnog afzweren, óf hun reformatorische opvattingen trouw blijven en dus afzien van bisschoppelijke ambtswijding. Ze moesten toen wel kiezen voor het laatste. Niet uit vrije wil dus, maar door de nood gedrongen kwamen ze er toe de dienaren van het Woord te laten aanstellen via verkiezing en bevestiging door de gemeente zelf.

Waarom zou dat trouwens niet kunnen? Uiteindelijk is het ook zo God zélf die roept en in het ambt stelt. Is dat niet waar het om gaat? Jawel, maar de pijn over de gevallen beslissing

---

³⁹ AC 122

⁴⁰ AC 142

⁴¹ Zie voor het volgende AC 170, 194-206, 211-213.

⁴² AC 255: ‘Because, and in as far as, the ministry has its basis and criterion in the task of communicating the gospel to the ... congregation. ..., the ordained minister ... stands apart from the congregation - precisely for the sake of the general priesthood’. Want: ‘the institution of the ordained ministry by God corresponds to the externality of the word of God which stands apart from the congregation’.

⁴³ Vgl. de Augsburgse Confessie, artikel 14

blijft. Lutheranen zouden bij wat toen gebeurde en bij de toenmalige beoordeling van het functioneren van het katholieke episcopaat trouwens niet moeten blijven stilstaan. We leven nu immers in een andere situatie. En katholieken zouden, gelet op de toenmalige situatie, voor de toen in de Reformatie gevallen beslissingen ten minste begrip moeten kunnen opbrengen, althans tot een juiste beoordeling daarvan moeten kunnen komen.⁴⁴ Dat zou, over en weer, al een hele toenadering kunnen bevorderen, zo wordt gehoopt. Belangrijk daarvoor wordt ook geacht dat lutheranen geen principiële bezwaren hebben tegen bisschoppen in hun midden, integendeel. Dat blijkt uit latere ontwikkelingen. Ook in de lutherse kerken kwam het immers gaandeweg tot aanstelling van mensen in een bisschoppelijke functie. De ordinatie van ambtelijke evangelieverkondigers in de gemeenten werd meer en meer als hún taak gezien, ook al omdat ordinatie in principe geldt in en voor de kerk als geheel, universeel.

Vandaag heeft men voor de kerk in wereldverband ook onder lutheranen meer en meer oog gekregen. Het ambt van evangelieverkondiging fungeert weliswaar in en voor de plaatselijke gemeente, maar elke gemeente is verbonden met elke andere gemeente. Dat vereist een eigen ambtelijke structuur, een bovenplaatselijk ambt. Dit kan weliswaar geen echt 'ander' ambt zijn, want naar lutherse opvatting is er wezenlijk slechts één ambt dat er op is gericht de gemeente te bewaren bij haar trouw aan de apostolische oorsprong, maar het heeft dan toch wel een wijdere verantwoordelijkheid. Het moet instaan voor de eenheid van de kerk; dus daarvoor dat in al die gemeenten werkelijk hetzelfde evangelie wordt bediend en de sacramentsbediening op de juiste wijze plaats vindt. Het moet dus opzicht houden, over de gemeenten én hun pastores, als bisschopsambt, ook al behoeft het niet altijd zo te worden genoemd. In het Duitsland van de reformatietijd en daarna konden er, anders dan in Scandinavië, om politieke redenen geen lutherse bisschoppen worden aangesteld. Het bovenplaatselijke ambt kreeg toen gestalte in het optreden van '*superintendents*', '*Oberkirchenräte*'. Maar na de val van het Duitse keizerrijk in 1918 werd in de Lutherse Kerk in Duitsland het episcopaat als zodanig toch wel bijna overal opnieuw ingevoerd, uiteraard ingebed in een synodale structuur waarin ook, overeenkomstig het lutherse principe van het algemeen priesterschap, niet-ambtsdragers zijn betrokken.⁴⁵

Een dergelijk luthers bisschopsambt is daarmee nog niet een 'historisch episcopaat' op de wijze zoals de Rooms-katholieke Kerk dat heeft en zoals ook Anglicanen het kennen. Maar ook dat 'historisch episcopaat' erkennen lutheranen als waardevol. Dat wil zeggen: niet als garantie van apostoliciteit, maar wel 'als teken dat heel de kerk, en daarbinnen de bisschoppen in het bijzonder, ertoe verplicht, zich te bekommeren om (*to care for*) deze apostoliciteit'. Een bisschop is immers niet alleen verantwoordelijk voor de eenheid onder alle plaatselijke gemeenten vandaag (synchronisch), maar representeert krachtens zijn eigen ordinatie ook 'de eenheid en apostoliciteit van de kerk door de eeuwen heen' (diachronisch). Het is inderdaad passend, zo wordt van lutherse zijde erkend, dat de tijdsdimensie van apostoliciteit in het teken van de historische successie haar uitdrukking vindt.⁴⁶ 'Onder de leiding en hulp van de Geest kan (!) de bisschop de dienaar zijn van de continuïteit en apostoliciteit van de kerk'.

Rooms-katholieke opvatting

Is de positie van de Rooms-katholieke Kerk nu zo geheel anders? Trente heeft, tegenover de Reformatie, alle nadruk gelegd op het ambt in zijn eigensoortige, priesterlijke karakter, in zijn drievoudige hiërarchische structuur van bisschop, presbyters en diakenen. Men kwam op

⁴⁴ AC 211: 'Careful consideration of the historical parameters of the episcopal office in the sixteenth century is of great significance', ook voor de Rooms-katholieke Kerk, namelijk 'to help in reaching an appropriate assessment of the decisions made by the Reformation churches regarding their leadership'.

⁴⁵ AC 214-218, 262-268. Zie voor het volgende 269.

⁴⁶ AC 269: 'It is not understood as a guarantee of apostolicity but as a sign which commits the whole church, and within it the bishops in particular, to care for this apostolicity.'

voor de sacramentele ordo van het ambt, omdat men juist die door de Reformatie bedreigd zag. Begrijpelijk, maar eenzijdig, al gaf het ook richtlijnen voor het ambtelijk pastoraat.⁴⁷ In elk geval sprak Vaticanum II zich meer gebalanceerd, in oecumenische openheid uit. Het sprak, net als Luther, over het ‘algemeen priesterschap van de gelovigen’. Wel wordt onderstreept dat het verschil tussen het ‘algemeen’ en het ‘hiërarchisch’ priesterschap van wezenlijke aard is. Het is meer dan alleen een gradueel verschil. Lutheranen zouden het zo niet zeggen, al hebben ook zij oog voor het verschil tussen algemeen priesterschap en geordineerd ambt dat *zij* trouwens bepaald *niet*, in zijn bijzonderheid, als ‘priesterschap’ kwalificeren!. Als iemand in het geordineerde ambt staat betekent dat, naar katholieke overtuiging, iets anders dan dat hij ‘in hogere mate christen’ zou zijn, zo wordt geciteerd uit wat al in een eerdere fase van de luthers – rooms-katholieke dialoog is opgemerkt.⁴⁸ Vaticanum II beklemtoont trouwens dat het geordineerde ambt méér is dan priesterschap. Heel de ‘zending van Christuswege’, aan de apostelen gegeven tot verkondiging van het evangelie, heel de dienst van pastoraat, liturgie, prediking en leiderschap, door Christus aan de apostelen toevertrouwd, wordt nu, zo wordt gezegd, voortgezet door het bisschoppencollege dat altijd, zo wordt er zorgvuldig bij gezegd, is verbonden met zijn hoofd: de paus, als opvolger van Petrus. En we hoorden al eerder gememoreerd: de evangelieverkondiging wordt genoemd als de eerste taak van de bisschop.⁴⁹

Assymetrische verhouding

Welke oecumenische oogst kan hier nu worden binnengehaald? Vergeleken bij de conclusies van hoofdstuk II lijkt aan het eind van hoofdstuk III een gedeeltelijke vooruitgang te zijn geboekt. Tevoren hoorden we dat er over en weer nog geen onverdeelde erkenning van de apostoliciteit van elkaars kerk-zijn mogelijk is. Nu horen we spreken over een ‘asymmetrische’ verhouding in die zin dat lutheranen inmiddels de apostoliciteit van het ámbt in de Rooms-katholieke Kerk onverkort erkennen. Hoe zou dat anders kunnen nu er tussen lutheranen en katholieken overeenstemming bestaat over de voorrang van het evangelie en over de inhoud van het evangelie als boodschap van de rechtvaardiging door het geloof alléén?! Of dit betekent dat ook de lutherse reserve ten aanzien van de apostoliciteit van de Rooms-katholieke Kerk als zodanig inmiddels is vervallen wordt niet uitgesproken, maar dat zou een logische gevolgtrekking zijn.

De vreugde over deze stap vooruit wordt getemperd door de constatering dat men van katholieke zijde een dergelijke erkenning van het ambt in de lutherse kerken nog níét meent te kunnen zetten. Alle door de lutheranen aangedragen overwegingen - dat het niet hun kwade opzet was te breken met het gezag van de (katholieke) bisschoppen; dat ook zij wel degelijk hechten aan het bijzondere ambt en zelfs aan het bisschopsambt in de kerk; dat ze zelfs het ‘histórisch episcopaat’ een waardevol teken van apostoliciteit achten – hebben dat blijkbaar nog niet teweeg kunnen brengen. Wat in de weg staat is met name dat naar katholieke overtuiging voor een wettige ambtsordinatie niet alleen nodig is dat die geschiedt door een bisschop, maar ook dat die bisschop moet zijn opgenomen in het college van bisschoppen, verenigd met en onder de paus (want de kerk is wereldkerk). Niet op zichzelf, maar alleen als lid van dat college, dus samen met zijn collega’s, mag de bisschop worden gezien als staande in de apostolische successie en als wettig in het ambt gesteld. Zij die in de lutherse kerken ordineren (het wijdingssacrament bedienen) behoren per definitie niet tot dit college. Dat betekent dat naar katholieke overtuiging in lutherse kerken ‘het sacramentele teken van de ordinatie niet ten volle aanwezig is’. Vandaar dat Vaticanum II spreekt van een ‘tekort in het wijdingssacrament’ in deze kerken.⁵⁰

⁴⁷ AC 226-234, 236

⁴⁸ AC 238. Vgl. het in 1981 uitgebrachte rapport *The Ministry in the Church*, aantekening 23 (bij nr. 20) in GA, 254.

⁴⁹ AC 239-242

⁵⁰ AC 283-284. Vgl. 243. Geciteerd wordt hier *Unitatis Redintegratio* 22.

Oecumenisch perspectief

Is dit nu het eind van het verhaal? De dialoogcommissie kan dat niet geloven en formuleert toch nog een 'oecumenisch perspectief'. Met name kan ze niet aanvaarden dat de medeondertekening van de Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer door de Rooms-katholieke Kerk de katholieke ambtsvisie zo volstrekt onberoerd zou laten. Impliceert die ondertekening immers niet de erkenning dat ook in de lutherse kerken het evangelie zuiver is verkondigd en dat dús ook het lutherse kerkelijk ambt de dienst aan het evangelie getrouw heeft vervuld? En is dát dan niet, ook voor katholieken, datgene waarop het aan komt?⁵¹ Zeker, de ambtsstructuur in de lutherse kerken is anders dan die in de Rooms-katholieke Kerk. Maar dan is ook te bedenken dat het katholieke bisschopsambt in de loop van de eeuwen allerlei ontwikkelingen heeft doorgemaakt. Van katholieke zijde wordt daarover graag gezegd dat de fundamentele vorm van het bisschopsambt door alle structurele veranderingen heen dezelfde is gebleven. Maar als dat zo is, waarom zou dan niet ook van het heel anders gestructureerde ambt in de lutherse kerken kunnen worden gezegd dat ze ten volle geldige vormen van het publieke ambt van Woord en sacrament zijn?⁵²

Ten slotte wordt verwezen naar de passage in het oecumenedecreet van Vaticanum II over 'de elementen en waarden die samen de Kerk opbouwen', waarvan er vele 'ook voorkomen buiten de zichtbare omheining van de Katholieke Kerk'. Het is de passage waarin zelfs wordt gezegd 'dat de Geest van Christus (niet) weigert ... de afgescheiden kerken en gemeenschappen ... te gebruiken als heilsmiddelen'. Bij de daar genoemde 'elementen en waarden die samen de Kerk opbouwen' blijft merkwaardigerwijze het ambt van de 'afgescheiden kerken' onvermeld. Maar het is niet duidelijk waarom dat niet mede zou kunnen worden betrokken in dit door Vaticanum II uitgesproken positieve oordeel. De dialoogcommissie spreekt uit: het daarbij alsnog wél te betrekken is een risico, dat toch zou mogen worden genomen in vertrouwen op Gods Geest. Immers: de actieradius van de Geest is groter dan dat Hij zich zou moeten beperken tot 'de specifieke vormen waarin één bepaalde kerk haar dienst aan het apostolisch evangelie realiseert'.⁵³ Spreekt hier werkelijk de luthers - katholieke dialoogcommissie als geheel? Dat zou opmerkelijk zijn. Het zou betekenen dat deze overwegingen (wensdromen?) ook worden gedragen door de katholieke gespreksdeelnemers. Die zullen ze dan tegenover hun eigen kerkelijke achterban (hebben) moeten verdedigen. Overigens is wel duidelijk dat hier vooral de stem van de lutheranen hoorbaar is.

Dit betoog, dit 'oecumenisch perspectief', komt op mij ietwat drammerig over. Er wordt gehakt op een stuk rots waarin nu eenmaal geen beweging zit. Natuurlijk hebben de lutheranen gelijk als ze wijzen op consequenties die bepaalde passages uit het oecumenedecreet van Vaticanum II of een evenement als de gezamenlijke luthers - katholieke ondertekening van de Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer zouden moeten hebben. Dat die consequenties, althans tot nu toe, aan katholieke zijde niet worden getrokken bewijst alleen maar dat men daar een en ander anders inschat. Blijkbaar heeft de ondertekening van de Gemeenschappelijke Verklaring voor katholieken een andere waarde dan ze voor de lutheranen had. Wat de aangehaalde passages uit het oecumenedecreet betreft: laten protestantse lezers daarin vooral niet méér lezen dan er in staat. Of beter: laten ze goed lezen wat er wél staat. Er wordt wel verwezen naar de 'afgescheiden kerken' die door de Geest worden gebruikt als 'heilsmiddelen', maar er staat bij dat deze 'heilsmiddelen' 'hun kracht ontlenen aan de volheid van genade en waarheid, die aan de Katholieke Kerk is toevertrouwd'. Dat laatste blijft in het rapport dat we vandaag bespreken ongeciteerd. De Geest wordt door katholieken nu eenmaal stelliger met

⁵¹ AC 288

⁵² AC 290

⁵³ AC 293 met verwijzing naar *Unitatis Redintegratio* 3.

de katholieke Kerk en haar hiërarchie verbonden geacht dan lutheranen (en andere protestanten) vermogen te accepteren; maar het is (voorlopig?) niet anders.

Lezend over de steeds onverdeelde positieve beoordeling door de lutheranen van de Rooms-katholieke Kerk komt onvermijdelijk bij mij de vraag op: waarom zouden de lutheranen zich niet gewoon voegen bij de Rooms-katholieke Kerk? Als voor hen het verstaan van het evangelie als boodschap van de rechtvaardiging zo essentieel is voor het samen kerk zijn, waarom zouden ze zelf dan niet de consequentie uit de Gemeenschappelijke Verklaring trekken en zeggen: het wezenlijk kerkscheidende is nu opgeheven; ook daar, in de Katholieke Kerk, wordt het zuivere evangelie verkondigd, niets houdt ons meer tegen! Maar die consequentie trekken *zij* niet. Kennelijk zijn ze over de Rooms-katholieke Kerk, ook na Vaticanum II, minder positief dan ze het in ons rapport doen voorkomen. We zouden kunnen vragen: zijn ze zo niet even inconsequent als (in hun ogen) de katholieken met hun (als het er op aankomt) vermaledijde starre kerkbegrip? Zou misschien toch de zo feestelijk ondertekende Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer nog eens nader onder de loep moeten worden genomen? Heeft misschien de lutherse concentratie op het aspect van de rechtvaardiging iets kunstmatigs, iets sjabloonachtigs? Alsof het evangelie niet ook andere aspecten zou hebben of op andere wijze onder woorden zou kunnen / moeten worden gebracht! Of zou moeten worden erkend dat met kunstige leerovereenkomsten nog geen werkelijke kerkelijke gemeenschap wordt gebouwd?

Nog één punt. In het rapport is uitdrukkelijk de kwestie van 'de vrouw in het ambt' buiten beschouwing gelaten. Weliswaar schemert in de lutherse passages door dat daar naast mannen ook vrouwen in het ambt staan, maar er wordt geen punt van gemaakt, hoewel het wel als een 'serieuze' kwestie wordt gekwalificeerd. Hier komt bij mij de vraag op: als het dan zo'n serieuze kwestie is, had die dan niet moeten worden meegenomen? Is dat nagelaten omdat men van een bespreking daarvan een verstoring van de - in de commissie inmiddels blijkbaar toch wel gegroeide - goede verhoudingen met de katholieken vreesde? Maakt het eigenlijk iets uit of men al dan niet ook vrouwen in het ambt erkent? Maakt dat verschil voor hoe men het ambt ziet? Als lutheranen vinden van niet hadden ze dat punt open op tafel moeten leggen. Dat dat niet is gebeurd, is een gemiste kans.

Personalia

Dr. Johan Meijer is redemptorist en van 1983 tot 1997 directeur van het Apostolaat voor de Oosterse Kerken. Ook doceerde hij liturgie en Oosters christendom aan de theologische faculteiten in Tilburg en Nijmegen.

Drs. Leo van Leijsen is medewerker Oosterse Kerken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Hij is mede-oprichter en coördinator van het leerhuis Bet Drasha en redactiesecretaris van het tijdschrift Pokrof

Jekaterina Aleksejeva is verbonden aan de Gemeenschap van de Broederschappen van de de Transfiguratie in Moskou

Dr. Karel Blei is oud secretaris-generaal van de Hervormde Kerk in Nederland.

Colofon

Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- *Perspectief* biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Zij biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- *Perspectief* wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Zij beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- *Perspectief* biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt vanaf 2009 viermaal per jaar.

Perspectief is gratis. U kunt zich opgeven voor toezending via secretariaat@oecumene.nl. Het tijdschrift is ook via de website www.oecumene.nl te downloaden. Het tijdschrift wordt aangeboden als pdf-bestand. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

De redactie wordt gevormd door Eric Roovers en Geert van Dartel.